

แนวคิด ทฤษฎี หลักการ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา และค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ในเรื่องต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

1. ความหมายและความสำคัญของหลักสูตร
2. องค์ประกอบของหลักสูตร
3. ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นระดับท้องถิ่น
4. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
5. ลักษณะการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
6. ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน
7. สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในปัจจุบัน
8. แนวคิดและหลักการในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตร โดยทั่วไปอาจจะมี ความหมายอย่างน้อย 2 ลักษณะ คือ ความหมายในวงแคบ และความหมายในวงกว้าง (บุญมี แดรอยอด, ม.ป.ป.)

ความหมายในวงแคบ หลักสูตร หมายถึง วิชาและเนื้อหาวิชาต่างๆ ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้นักเรียนแต่ละชั้นที่จะต้องเรียนอะไร มากน้อยเพียงใด

ความหมายในวงกว้าง หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่โรงเรียนจัดให้นักเรียน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ มีทักษะ เกิดเจตคติที่ดีอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ความหมายในวงกว้างนี้ครอบคลุมไปถึง 4 หัวข้อ คือ 1) เอกสารหลักสูตร 2) กระบวนการเทคนิควิธีสอนของครู 3) กระบวนการเรียนของนักเรียน และ 4) การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

ในทัศนะของนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้ความหมายคำว่าหลักสูตรไว้ดังต่อไปนี้

โบซอง (Beauchamp, 1964) ให้นิยามหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ ประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้แก่นักเรียน

เซเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander, 1974) หลักสูตร คือ การจัดเตรียมมวลประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษาอย่างกว้างๆ และจุดมุ่งหมายเฉพาะของโรงเรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2511) ให้นิยามความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้เด็กได้เรียน เนื้อหาวิชา ทักษะคติ แบบพฤติกรรม กิจวัตร และสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งใดก็ตาม เมื่อประมวลเข้าแล้วก็จะ เป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของเด็ก ดังนั้นหลักสูตรคือสิ่งใดก็ตามซึ่งมุ่งหวังจะให้เกิดการเรียนรู้แก่เด็ก

ธำรง บัวศรี (2531) ได้กล่าวว่า หลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงจุดหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีการพัฒนาการในด้านต่างๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้

ภิญโญ สาร (2516) กล่าวว่า หลักสูตร คือ บรรดาประสบการณ์หรือความพยายาม ทั้งปวงที่โรงเรียนจัดให้แก่นักเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ และ พัฒนาตนเองไปในทิศทางที่ โรงเรียนปรารถนา

กรมวิชาการ (2521) หลักสูตร คือ สิ่งที่ใช้กำหนดที่ว่าด้วยจุดหมาย แนวทาง วิธีการ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรคือข้อกำหนดที่ประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างและวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน

จากผู้ที่ให้ความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า หลักสูตรมีความหมายครอบคลุมตั้งแต่เอกสาร แนวทางการจัดการศึกษาแต่ละระดับซึ่งประกอบด้วยกลุ่มวิชา ขอบข่ายของเนื้อหาวิชา จุดหมาย โครงสร้าง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และรวมถึงมวลประสบการณ์ต่างๆ ที่ทาง โรงเรียนจัดให้แก่เรียนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนและเกิดการ เรียนรู้ เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีสามารถนำไปพัฒนาการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่าง มีความสุข

ความสำคัญของหลักสูตร

ความสำคัญของหลักสูตรที่มีต่อการจัดการศึกษานั้น นักการศึกษาหลายท่านกล่าวตรงกันว่าความสำคัญของหลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง คือ การกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ เพื่อให้แน่ใจว่าเยาวชนแต่ละวัยแต่ละระดับการศึกษาได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมกันซึ่งหมายถึงการจัดการศึกษา มีแนวทางกำหนดไว้ว่า ผู้เรียนควรเรียนรู้วิชาอะไร มีเนื้อหาสาระมากน้อยแค่ไหน ควรได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีทักษะด้านใด และควรมีพัฒนาการในด้านร่างกายจิตใจ สังคมและสติปัญญาอย่างไร (ธำรง บัวศรี, 2532)

นอกจากนี้ สุมน อมรวิวัฒน์ (2514) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตร มีไว้เพื่อเป็นมาตรฐานในการกำหนดเกณฑ์กลางของการจัดชั้นเรียน เวลาเรียน และเนื้อหาที่เรียน ให้เป็นไปตามหลักการเดียวกัน แต่มุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) กล่าวถึง ความสำคัญของหลักสูตรไว้ตอนหนึ่งว่า หลักสูตรจะเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความจริงของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนประเทศ ได้จัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงยอมให้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพ

ดังนั้น หลักสูตรจึงมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักสูตรจะเป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และสื่อการเรียนการสอน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่มีมาตรฐานในการจัดการศึกษา โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่มีคุณภาพต่อประเทศชาติ

องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรนี้มีผู้ให้แนวคิดในการจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรมีลักษณะแตกต่างกันไป แต่ในหลักการและสาระสำคัญแล้วจะมีความสอดคล้องกัน ซึ่งนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตร ประกอบไปด้วย

ไทเลอร์ (Tyler, 1950) ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรและวางแผนการสอนไว้ว่า ผู้ดำเนินการจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของหลักสูตร 4 ประการ คือ

1. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
2. การเลือกเนื้อหา
3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้
4. การประเมินผลหลักสูตร

ทาบ (Taba, 1962) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรประกอบไปด้วย

1. วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา
2. เนื้อหาวิชาและจำนวนชั่วโมงสำหรับการสอนแต่ละวิชา
3. กระบวนการเรียนการสอนหรือการนำหลักสูตรไปใช้
4. โครงการประเมินผลหลักสูตร

บุญมี เณรยอด (2531) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. เนื้อหาของหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินผลหลักสูตร

สัจจิต เพียรชอบ (2523) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรมี 5 ประการคือ

1. จุดมุ่งหมาย
2. โครงสร้าง
3. เนื้อหา
4. กิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ต่างๆ
5. การประเมินผลหลักสูตร

สุมิตร คุณากร (2523) ได้มีความเห็นสอดคล้องกับไทเลอร์ว่า หลักสูตรประกอบด้วย

1. ความมุ่งหมาย
2. เนื้อหา
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินผล

กรมวิชาการ (2532) ได้กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ประกอบด้วย

1. หลักการ
2. จุดหมาย
3. โครงสร้าง
4. เวลาเรียน
5. แนวดำเนินการ
6. การวัดผลประเมินผล และการติดตามผล

จากข้อสรุปของนักการศึกษาในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งได้นำเสนอมาข้างต้น ซึ่งพอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรควรประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. จุดมุ่งหมาย ได้แก่ จุดหมายของหลักสูตร วัตถุประสงค์ทั่วไป วัตถุประสงค์เฉพาะวิชา จุดประสงค์การเรียนการสอน
2. เนื้อหาและประสบการณ์ ซึ่งจัดให้แก่ผู้เรียน ได้เรียนรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมาย
3. กิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการ และวิธีการมีสื่อประกอบ เพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ
4. การนำหลักสูตร ไปใช้ ซึ่งมุ่งไปที่การแปลงหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในระดับโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรกำหนดไว้
5. การประเมินผล ซึ่งประกอบด้วย การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนและการประเมินผลหลักสูตร

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

หลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับหลักการพัฒนาหลักสูตรมากที่สุดคือ หลักสูตรระดับท้องถิ่น เพราะหลักสูตรที่สร้างขึ้นมา ต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคมที่ใช้หลักสูตรนั้นๆ และการพัฒนาหลักสูตรนั้น ควรให้ผู้ที่ใช้หลักสูตรได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรด้วย ซึ่ง โบซอง (George & Beauchamp , 1981 อ้างถึงใน สังต์ อุทรานันท์ (2527) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีว่า อาณาเขต (Area) ที่เหมาะสมของหลักสูตรนั้น จะอยู่ที่โรงเรียนแต่ละแห่ง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งนั้นมักจะมีสภาพปัญหาและความต้องการแตกต่างกัน และนอกจากนี้ยังสามารถเปิดโอกาสให้ครูได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรได้โดยสะดวกอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาของไทยได้กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้หลายๆ ทศนะ เช่น

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525) ได้กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่นว่า หลักสูตรระดับท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญที่สุด และบุคคลที่มีความสำคัญที่สุด คือ ครู ซึ่งจะเป็นผู้

นำเอาหลักสูตร ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น มาปรับให้เหมาะสมเพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่ได้กำหนดไว้

สุมิตร คุณานุกร (2523) ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง การจัดทำประมวลการสอน โครงการสอน บันทึกการสอน ซึ่งเป็นเอกสารหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตรระดับนี้ ได้แก่ หน่วยงานระดับโรงเรียน ซึ่งสามารถขยายและปรับหลักสูตรระดับชาติ โดยการจัดทำโครงการสอนที่ขยายและปรับให้ละเอียดยิ่งขึ้น และมีการจัดทำบันทึกการสอน ซึ่งมีรายละเอียดเน้นการตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน

กาญจนา คุณารักษ์ (2535) ได้กล่าวว่า คำว่า ท้องถิ่นที่มีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตร คือ โรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่นำหลักสูตรไปใช้โดยตรง และการพัฒนาหลักสูตรระดับนี้ควรเริ่มจากการศึกษาหลักสูตรแม่บท แล้วนำมาจัดทำแผนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนเลือกเรียนได้ตามความถนัด ความสามารถ ความสนใจ และสอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ในด้านการขยายหลักสูตรระดับชาติให้มีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานทางการศึกษาได้กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ดังต่อไปนี้

หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536) ได้กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า เป็นลักษณะของการปรับและเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาปรับและเสริมกิจกรรมการเรียนการสอน พัฒนาวิธีการสอนให้หลากหลาย ทำสื่อการเรียนการสอนเพิ่มเติม และจัดทำหลักสูตรเพิ่มเติม ซึ่งในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นนั้นสามารถทำได้ทันทีโดยไม่ต้องขออนุญาตกรมวิชาการ นอกจากนี้หลักสูตรระดับท้องถิ่นยังหมายถึง รายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดทำเพิ่มขึ้นให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง ชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมอย่างลึกซึ้ง ทั้งสามารถนำประสบการณ์นั้นมาพัฒนาความเป็นอยู่

ในชีวิต อาชีพ และสังคมให้ดียิ่งขึ้น หลักสูตรระดับท้องถิ่นจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร แกนกลาง หรือหลักสูตรแม่บทนั่นเอง

จากแนวคิดของนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ระดับท้องถิ่น จึงกล่าวได้ว่า หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มีลักษณะกว้างและไม่อาจประมวลรายละเอียดสาระความรู้ตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นแต่ละแห่งได้ทั้งหมด จึงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นคือ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน จังหวัด เขตการศึกษา กรมเจ้าสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถ ปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมเนื้อหา รายละเอียด กระบวนการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือ เสริมประสบการณ์ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น กาลสมัย เพื่อเอื้อประโยชน์ให้ผู้เรียนมีความรู้และ ประสบการณ์ที่จะนำไปพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม ตลอดจนการส่งเสริมความถนัด ความสามารถพิเศษและความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองและท้องถิ่น ซึ่งก็หมายถึงการดำเนินการ เพื่อการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นนั่นเอง

ดังนั้น การปรับหลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรระดับชาติให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น เขตการศึกษา จังหวัด อำเภอ โรงเรียน และระดับชั้นเรียนสามารถปรับ ขยาย สร้าง เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ เนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับท้องถิ่นให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในการที่จะปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะ และมี เจตคติอันพึงประสงค์ตามที่หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดไว้

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติให้สอดคล้องกับสภาพสังคมท้องถิ่น อาจดำเนินการในระดับ เขตการศึกษา ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ หรือระดับโรงเรียนก็ได้ สำหรับกระบวนการดำเนินงาน พัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น อาจดำเนินการอย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอน ซึ่งนักการศึกษา หลายท่านได้เสนอแนวทาง ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ดังนี้

บุญมี เณรยอต (2531) ได้เสนอกระบวนการและวิธีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน
2. การจัดตั้งคณะอนุกรรมการในแต่ละกลุ่มวิชา
3. ศึกษาและวิจัยข้อมูล ได้แก่
  - 3.1 ลักษณะหลักสูตรระดับชาติ
  - 3.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของชุมชนในเขต
  - 3.3 ข้อบกพร่องของแผนการสอนที่ผ่านมา
  - 3.4 ปัญหาและข้อจำกัดในการเรียนการสอนแต่ละเขตการศึกษา
4. การกำหนดข้อตกลงเบื้องต้นในการปฏิบัติงานร่วมกัน
5. การดำเนินขบวนการกลุ่ม โดยวิธีดังนี้
  - 5.1 การสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มก่อนลงมือปฏิบัติงาน
  - 5.2 การเตรียมวาระการประชุม
  - 5.3 การส่งเสริมความคิดและการตัดสินใจในการปฏิบัติงาน
  - 5.4 การจัดหาอุปกรณ์

สุมิตร คุณานุกร (2523) เสนอกระบวนการและวิธีการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการ
2. การจัดตั้งคณะอนุกรรมการ
3. การศึกษาและวิจัยเพื่อหาข้อมูลในด้านต่อไปนี้
  - 3.1 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรในระดับชาติ
  - 3.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของชุมชนในแต่ละเขตการศึกษา
  - 3.3 ข้อมูลเกี่ยวกับข้อบกพร่องต่างๆ ของประมวลการสอนที่ผลิตขึ้นมาแล้ว
  - 3.4 ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและข้อจำกัดในการเรียนการสอน

ในอดีต

4. กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นในเรื่องต่อไปนี้
  - 4.1 เรื่อง โครงสร้างหรือรูปแบบของประมวลการสอนที่ทำ
  - 4.2 เรื่อง เวลา เพื่อความสะดวกของคณะกรรมการทุกคน
5. การประชุมเพื่อดำเนินการ

สังัด อุทรานันท์ (2528) ได้เสนอขั้นตอนการดำเนินงานไว้ดังนี้ คือ

1. จัดตั้งคณะทำงาน
2. ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐาน
3. กำหนดจุดมุ่งหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่น
4. พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรกลางกับสภาพท้องถิ่น
5. ดำเนินการคัดเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลาง และ/หรือจัดสร้างกระบวนการวิชาขึ้นมาใหม่
6. ดำเนินการใช้หลักสูตร
7. ประเมินผลการใช้หลักสูตร
8. ทำการปรับปรุงแก้ไข

กรมวิชาการ (2533) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้คือ

1. การศึกษา สํารวจ เก็บรวบรวมข้อมูล ข้อเสนอแนะของท้องถิ่นเพื่อการศึกษา
  - 1.1 ทรัพยากรธรรมชาติ
  - 1.2 ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น
  - 1.3 ทรัพยากรมนุษย์
  - 1.4 สภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น
  - 1.5 แผนพัฒนาท้องถิ่น
  - 1.6 สภาพการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในด้านครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
  - 1.7 สภาพปัญหาและความต้องการ และสภาพทั่วไปของนักเรียน ผู้ปกครองประชาชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลสนเทศ เพื่อการศึกษา สำหรับนำผลมาจัดทำเป็นข้อเสนอแนะในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

2.1 ความสำคัญของรายวิชาหรือเนื้อหาสาระนั้นๆ

2.1.1 ปัญหา ความต้องการ

2.1.2 แผนพัฒนาท้องถิ่น

2.1.3 แนวโน้มความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ

และสังคม

2.2 ปัจจัยด้านการสนับสนุน

2.2.1 ทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.2 ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

2.2.3 ทรัพยากรมนุษย์

2.2.4 สภาพการจัดการศึกษา ด้านบุคลากรทางการศึกษา

3. การกำหนดความเหมาะสมกับนักเรียน

3.1 วัตถุประสงค์

3.2 วัยของนักเรียน

3.3 ความยากง่าย

3.4 ความมากน้อยของเนื้อหา

3.5 ความจำเป็น ความต้องการ ความถนัดและความสามารถของนักเรียน

3.6 ความต้องการของผู้ปกครอง ท้องถิ่น ชชาติ และบ้านเมือง

4. การกำหนดความเหมาะสมกับระดับชั้นเรียน

4.1 ลำดับความต่อเนื่องกับรายวิชาต่างๆหรือเนื้อหาสาระในกลุ่มวิชาเดียวกัน

4.2 ความสอดคล้อง ความสัมพันธ์กับรายวิชาต่างๆ หรือเนื้อหาสาระใน

กลุ่มวิชาอื่น

4.3 ลำดับความต่อเนื่องกับรายวิชา หรือเนื้อหาสาระในชั้นต้น

4.4 ลำดับความต่อเนื่องและความเป็นพื้นฐานสำหรับรายวิชา หรือเนื้อหาสาระ

ในชั้นที่สูงขึ้นไป

4.5 น้ำหนัก ความสำคัญ คุณค่า ความยากง่าย และปริมาณ

5. การกำหนดความคิดรวบยอด หรือความคิดหลัก หรือผลรวมที่นักเรียนจะได้รับเมื่อเขียนรายวิชา หรือเนื้อหาสาระนั้นแล้ว
6. การร่างรายวิชา "รายวิชา..." หรือ "เรื่องและเนื้อหาสาระ"
  - 6.1 แนวทางกระบวนการเรียนการสอน
  - 6.2 เนื้อหาสาระ
  - 6.3 วัตถุประสงค์เฉพาะของรายวิชา
  - 6.4 รหัสประจำรายวิชา ในกลุ่มวิชา
7. การวิเคราะห์ ทบทวน ร่าง "รายวิชา..." หรือ "เรื่องและเนื้อหาสาระ"
8. การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในกระบวนการเรียนการสอนรายวิชานั้นๆ
  - 8.1 ครู อาจารย์ ผู้สอน
  - 8.2 วิทยาการภายนอก
  - 8.3 สถานประกอบการ
  - 8.4 อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้
  - 8.5 เวลา
  - 8.6 สภาพแวดล้อม ข้ออุปสรรค ข้อจำกัด ปัจจัยสนับสนุนส่งเสริม
9. การคำนึงถึงและการจัดสร้างปัจจัย องค์ประกอบเกื้อหนุนกระบวนการสอนรายวิชานั้น
  - 9.1 หนังสือเรียน สื่อ แนวการสอน
  - 9.2 เทคนิคการสอน กระบวนการเรียน
  - 9.3 การแนะแนว
  - 9.4 การวิจัย
  - 9.5 การวัดผล
  - 9.6 ข้อมูล ข้อเสนอแนะเสริม
  - 9.7 การนิเทศ
10. การนำ "ร่างรายวิชา..." เรื่องและเนื้อหาสาระ" ไปทดสอบ ทดลอง หรือนำร่างเพื่อการปรับปรุง พัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์เหมาะสม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้เสนอขั้นตอนดำเนินการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ดังนี้คือ

1. การจัดทำระบบข้อมูลพื้นฐาน
2. การกำหนดความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น
3. การกำหนดเป้าหมายหรือจุดประสงค์การเรียนรู้
4. การจัดทำคำอธิบายรายวิชาหรือเนื้อหาหรือกิจกรรม
5. การจัดทำแผนการสอน คู่มือครู และสื่อ
6. การปรับปรุงและพัฒนา

จากแนวคิด ของนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษา เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น อาจดำเนินการเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. การจัดตั้งคณะทำงาน หรือคณะกรรมการในการดำเนินงาน
2. การจัดระบบข้อมูลพื้นฐาน
3. การกำหนดความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น
4. การกำหนดจุดมุ่งหมาย จุดประสงค์ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น
5. การวิเคราะห์ เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอนจากหลักสูตรแม่บทเพื่อจัดทำแผนการสอน คู่มือครู และสื่อ
6. การปรับปรุงและพัฒนา

ลักษณะการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น ในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งท้องถิ่นสามารถจะพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพ หรือความต้องการของท้องถิ่นได้ในลักษณะต่าง ๆ ตามที่ กรมวิชาการ ได้ให้แนวปฏิบัติไว้หลายลักษณะดังนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (2536)

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ท้องถิ่นสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษา และในรายวิชาบังคับและ

วิชาเลือกเสรีทุกรายวิชาและทุกกลุ่มวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยไม่ทำให้ จุดประสงค์ เนื้อหา และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท

2. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการลด หรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือในคำอธิบายรายวิชา วิชาบังคับและวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา ทุกกลุ่มวิชา ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์ หัวข้อหรือขอบข่ายเนื้อหา และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป

3. จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบาย หรือ ทำรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในหลักสูตร ดังนี้คือ

ระดับประถมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำคำอธิบายในกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้ในกรณีที่พบว่า เนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ นั้นไม่ปรากฏในหลักสูตร โดยเฉพาะในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งการเพิ่มเติมคำอธิบายดังกล่าวนี้ จะต้องไม่ทำให้ จุดประสงค์และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามเนื่องจากการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ การจัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมในหลักสูตรต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์และความมั่นคงของชาติ รวมทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ระดับมัธยมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมได้ เฉพาะส่วนที่เป็นรายวิชา บังคับเลือกและวิชาเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา โดยรายวิชาที่เพิ่มเติมนี้จะต้องมีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับ รายวิชาบังคับแกน บังคับเลือก และเลือกเสรีที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บท

4. ปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้ เป็นการปรับปรุง เลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสม สอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่างๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

5. จัดทำสื่อการเรียนการสอนชิ้นใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำ คู่มือครู หนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือ เอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่นๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่างๆ ชิ้นใหม่ให้เหมาะสม สอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา และสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ อาจจะ ใช้กับคำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่แล้ว หรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ก็ได้

การพัฒนาหลักสูตรทั้ง 5 ลักษณะนี้ ก่อนการลงมือพัฒนา ท้องถิ่นจะต้องวิเคราะห์สภาพของท้องถิ่นว่ามีแนวโน้มของการพัฒนาไปในทิศทางใด โดยอาศัยข้อมูลสารสนเทศจากศูนย์ข้อมูลต่างๆ มาประกอบการพิจารณา เมื่อผลการวิเคราะห์ออกมาอย่างไรจึงลงมือพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับแนวโน้มดังกล่าว และในการดำเนินงานของท้องถิ่นควรกระทำในรูปของคณะทำงาน

นอกจากนี้ สังกัด อุทรานันท์ (2528) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่าสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่น ในการปรับหลักสูตรในบางส่วนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ในสภาพการณ์เช่นนี้ ครูผู้สอนในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นโดยตรง
2. การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลางซึ่งครูระดับประถมศึกษาอาจดำเนินการสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลางได้ด้วย

ส่วน ทศน์ ศุภเมธี (มปป) ได้กล่าวถึงการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้นสามารถทำได้โดยการปรับแผนการสอน สื่อการเรียน เนื้อหาและวิธีสอนของครู ซึ่งสามารถทำได้ดังนี้

1. การปรับ หมายถึง การปรับเนื้อหาสาระหรือมวลประสบการณ์ในหลักสูตรแกนกลางให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น
2. การขยาย หมายถึง เนื้อหาใดที่ในท้องถิ่นรู้จักกันดีแล้วก็ควรให้ผู้เรียนได้เรียนลึกลงไปอีก
3. การเพิ่ม หมายถึง เนื้อหาบางเนื้อหา เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ควรรู้แต่คนในท้องถิ่นอื่นไม่จำเป็นต้องเรียนรู้

กล่าวโดยสรุปแล้วแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น สามารถทำได้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้ คือ

1. การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม

2. การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาจากหัวข้อที่กำหนดให้ในคำอธิบายหรือคำอธิบายรายวิชา
  3. การจัดเนื้อหาวิชาหรือรายวิชาชั้นใหม่
  4. การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
  5. การจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ คู่มือการเรียนการสอน หนังสือแบบฝึกหัด ใบงาน ใบความรู้ ฯลฯ ขึ้นมาใหม่
- ซึ่งลักษณะการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ด้วย

แนวปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นในลักษณะต่าง ๆ

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นการดำเนินงานส่วนหนึ่งเกี่ยวกับหลักสูตรของโรงเรียนที่ทางกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่น ดำเนินการจัดทำตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตที่แท้จริงของตนเองในท้องถิ่น ในด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจตลอดจนสังคม ครอบครัวและท้องถิ่นของตนเองได้ ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการ จึงได้กำหนดแนวปฏิบัติสำหรับให้ท้องถิ่นปฏิบัติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม

การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นเป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นวิธีหนึ่ง เป็นการทำให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้โดยคำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและความเป็นไปได้ของท้องถิ่น ทั้งนี้การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้ จะไม่ตัดหรือเปลี่ยนแปลงจุดประสงค์ คำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา และคาบเวลาเรียน ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท

ขั้นตอนการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน

1. ศึกษาผลที่ได้จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไข
2. ศึกษาหลักสูตรแม่บทแล้วกำหนดโครงสร้างเนื้อหาที่จะสอน
3. จัดทำแผนการสอน โดยให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการและ

เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

2. แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยการปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหา

การปรับรายละเอียดเนื้อหาได้แก่ การเพิ่ม ลด ปรับรายละเอียด เนื้อหา/หัวข้อ จากคำอธิบายของกลุ่มประสบการณ์ หรือคำอธิบายรายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร โดยไม่ทำให้ จุดประสงค์ และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

ขั้นตอนการปรับรายละเอียดเนื้อหาหลักสูตร

1. ศึกษาจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ใน คำอธิบาย หรือคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตรแม่บท
2. กำหนดรายละเอียดของเนื้อหาที่จะลด/เพิ่ม หรือปรับ จากประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์
3. นำเอารายละเอียดที่ได้จากข้อ 2 ไปปรับเข้าในโครงสร้างขอบข่ายของ เนื้อหาแต่ละกลุ่มประสบการณ์/รายวิชา สำหรับจัดทำแผนการสอนต่อไป
4. พิจารณาปรับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ เพิ่ม/ลดหรือปรับนั้น

3. แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยการจัดทำเนื้อหาวิชา/รายวิชาใหม่ การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้ เป็นการจัดทำเนื้อหาวิชา/รายวิชาขึ้นมา ใหม่ ทั้งนี้ เนื้อหาวิชา/รายวิชาที่ทำขึ้นมาใหม่นี้จะต้องไม่เป็นเนื้อหา หรือรายวิชาที่ซ้ำซ้อนกับ เนื้อหา หรือรายวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตรอยู่ก่อนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประสบการณ์ กลุ่มวิชาเดียวกัน หรือต่างกลุ่มกัน และไม่ว่าจะเป็นวิชาบังคับแกน วิชาบังคับเลือก หรือวิชาเลือกเสรี

ขั้นตอนการจัดทำเนื้อหาวิชา/รายวิชาเพิ่มเติม

1. ศึกษาจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ และโครงสร้างของกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์จากหลักสูตรแม่บท เพื่อใช้เป็นฐานในการพัฒนาจัดทำ
2. ศึกษาผลการวิเคราะห์สภาพที่ควรจะเป็นของการจัดการศึกษาของท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดจุดประสงค์และเนื้อหา
3. กำหนดจุดประสงค์ของเนื้อหาวิชา/รายวิชา โดย
  - 3.1 วิเคราะห์จากปัญหา/ความต้องการของท้องถิ่น สำหรับกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน โดยระบุปัญหา/ความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ สิ่งที่ต้องการให้รู้ พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดและเงื่อนไขต่างๆ(ถ้ามี)
  - 3.2 เขียนจุดประสงค์ให้ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน ทั้งสี่ด้าน (ความรู้ ทักษะ เจตคติ และกระบวนการ) รวมทั้งสอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์ด้วย
  - 3.3 จุดประสงค์ที่ดี ต้องบอกสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชานั้น ไม่ใช้การดำเนินงานหรือกิจกรรม
4. กำหนดเนื้อหาโดยการวิเคราะห์จากจุดประสงค์ซึ่งระบุค่าหลักของจุดประสงค์ของรายวิชา ซึ่งประกอบด้วย ส่วนที่เป็นความรู้ และส่วนที่เป็นทักษะ (สิ่งที่ต้องการให้ฝึก)

ลักษณะของเนื้อหาที่ดี

  - 4.1 สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา
  - 4.2 ประกอบด้วยส่วนที่เป็นความรู้และทักษะ
  - 4.3 เหมาะสมกับวัยและพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน
  - 4.4 เหมาะสมกับคาบเวลา
  - 4.5 ไม่ขัดต่อความมั่นคงของชาติ ระบบการปกครองตามหลักประชาธิปไตย

อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี
5. กำหนดคาบเวลาเรียน ระดับประถมศึกษา กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ กำหนดคาบเวลาไม่เกิน 500 คาบ/งาน สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่กำหนดแต่ไม่เกิน 600 คาบ/ปี

6. เขียนคำอธิบายรายวิชา ให้เป็นไปตามรูปแบบที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท โดยให้ระบุแนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน เนื้อหา และจุดประสงค์การเรียนรู้ของวิชา

7. จัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดประกอบคำอธิบายรายวิชาเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

7.1 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน

7.2 สื่อการเรียนรู้ การสอน

7.3 การวัดและประเมินผล

8. เมื่อท้องถิ่นได้ดำเนินการตามข้อ 1-7 แล้ว ให้ส่งเอกสารในข้อ 6 และ 7 ให้แก่คณะกรรมการการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม(ศศว.เขต) พิจารณาอนุมัติ

9. เกณฑ์ในการพิจารณาอนุมัติรายวิชาที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้น จะประกอบด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้ คือ

9.1 สอดคล้องและสอดคล้องกับหลักการ จุดหมาย และ โครงสร้าง

9.2 เป็นส่วนหนึ่งของ โครงสร้างความรู้ในแต่ละประสบการณ์ หรือกลุ่มวิชา ตามที่โครงสร้างหลักสูตรทั้ง 3 ระดับ(หลักสูตรประถมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย) กำหนดไว้

9.3 สอดคล้องและสนองต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

9.4 มีความสมบูรณ์และ ความพร้อม พอเพียงที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนทั้งในด้านปัจจัย กระบวนการ ผลผลิต และผลกระทบ

9.5 เป็นผลผลิตจากการนำข้อมูลในระดับท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนทั้งในด้านหลักสูตร สื่อการเรียนรู้ การสอน และเทคนิควิธีการสอน

9.6 ไม่เป็นรายวิชา/ เนื้อหาที่ซ้ำซ้อนกับรายวิชาหรือเนื้อหาที่มีในหลักสูตรแม่บท

9.7 ไม่มีเนื้อหาที่กล่าวโดยตรงหรือพาดพิงในลักษณะที่ลบหลู่ สถาบัน ชชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อหลักการปกครองระบบประชาธิปไตย ไม่ขัดต่อหลักศีลธรรมอันดี และไม่กระทบกระเทือนกับความมั่นคงของประเทศ

9.8 มีรูปแบบ และวิธีการเขียนสอดคล้องและเป็นไปตามหลักสูตรของ
กระทรวงศึกษาธิการ

4. แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นสามารถพัฒนาขึ้นมาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับ
ท้องถิ่นนั้น ท้องถิ่นสามารถจะจัดทำได้หลายลักษณะ เช่น

1. หนังสือเรียน ได้แก่ หนังสือที่กำหนดให้ใช้สำหรับการเรียนการสอนรายวิชา
ใดรายวิชาหนึ่ง โดยเฉพาะ มีเนื้อหาตรงตามที่ระบุไว้ในรายวิชานั้นๆ อาจจะมีลักษณะเป็นเล่มหรือ
เป็นชุดก็ได้

2. แบบฝึกหัด ได้แก่ สื่อการเรียนสำหรับผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติเพื่อช่วยเสริม
ให้เกิดทักษะและความแตกฉานในบทเรียน

3. หนังสือเสริมประสบการณ์ ได้แก่ หนังสือเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตร
มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องก็ได้ สำหรับให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้
ด้วยตนเอง หนังสือเสริมประสบการณ์แยกเป็น 4 ประเภท คือ

3.1 หนังสืออ่านนอกเวลา เป็นหนังสือที่กำหนดให้ใช้ในการเรียนวิชาใด
วิชาหนึ่งตามหลักสูตรนอกเหนือจากหนังสือเรียน สำหรับให้นักเรียนอ่านนอกเวลาเรียน

3.2 หนังสืออ่านเพิ่มเติม เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาอิงหลักสูตรซึ่งมีความเหมาะ
สมกับวัยและความสามารถในการอ่านของนักเรียน สำหรับให้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

3.3 หนังสืออุเทศ เป็นหนังสือสำหรับค้นคว้า อ้างอิง เกี่ยวกับการเรียน
การสอน โดยมีการเรียบเรียงเป็นเชิงวิชาการ

3.4 หนังสือส่งเสริมการอ่าน เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทั่ว ๆ ไป
ไม่ขัดต่อวัฒนธรรม ประเพณี และศีลธรรมอันดีงาม ให้ความรู้ มีคติ และมีสาระประโยชน์มุ่งส่งเสริม
ให้ผู้อ่านเกิดทักษะในการอ่านและมีนิสัยรักการอ่าน

4. คู่มือครู ได้แก่ เอกสารแนะนำครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
ตามหลักสูตร

5. คู่มือการเรียนการสอน ได้แก่ เอกสารหรือหนังสือสำหรับครูและนักเรียนใช้
ประกอบการเรียนการสอน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร

นอกจากนี้ ยังมีสื่ออื่นที่ท้องถิ่นสามารถจะนำมาใช้ประกอบในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอนได้อีก เช่น สื่อที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

ขั้นตอนในการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน โดยการปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียน ที่มีอยู่ ท้องถิ่นควรจะ ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. วิเคราะห์หลักสูตร ศึกษาวิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบายรายวิชา และคาบ เวลาเรียนที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรว่า รายวิชานั้นมีลักษณะสำคัญอย่างไร มุ่งให้ผู้เรียนรายวิชาเกิด ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ เจตคติ และค่านิยมอย่างไร มีขอบข่ายเนื้อหาเพียงใด และมีคาบเวลา เรียนเท่าไร เพื่อจะได้กำหนดสื่อการเรียนการสอนที่จะ ใช้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

2. สืบค้นสื่อ เอกสารหรือหนังสือ สืบค้นรวบรวมสื่อ เอกสารหรือหนังสือที่มี เนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา จากแหล่งต่างๆ เช่น ร้านจำหน่าย หนังสือ ห้องสมุด ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องกับหลักสูตร

3. วิเคราะห์สื่อเอกสารหรือหนังสือ วิเคราะห์สื่อเอกสารหรือหนังสือที่สำรวจได้ ตามข้อ 2 เพื่อพิจารณาว่าสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรได้หรือไม่เพียงใด โดยใช้หลักเกณฑ์ต่อไปนี้

3.1 การสนองจุดประสงค์ของหลักสูตร

- มีเนื้อหาตามที่ปรากฏในคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา
- ส่งเสริมการพัฒนาทักษะ
- ส่งเสริมการพัฒนาเจตคติและค่านิยม
- ส่งเสริมการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

3.2 ความเหมาะสมของเนื้อหา

- ถูกต้องตามหลักวิชา ไม่ล้าสมัย
- เหมาะสมกับเวลาเรียน
- ยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้น

3.3 ความเหมาะสมในการเสนอเนื้อหา

- เรียงลำดับเนื้อหาดีไม่สับสน
- อธิบายความชัดเจน เข้าใจง่าย
- ใช้ตัวอย่างประกอบช่วยความเข้าใจได้ดี

- ใช้ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ ฯลฯ เพื่อช่วยความเข้าใจอย่างเหมาะสม

3.4 การใช้ภาษา

- ถูกต้องเหมาะสมตามหลักภาษา
- กะทัดรัด ไม่เยิ่นเย้อ หรือวากวน
- ใช้ศัพท์และประโยคไม่ซับซ้อน เหมาะสมกับระดับชั้น

3.5 กิจกรรมเสนอแนะ

- มีคำถามหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จัก
- มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ
- มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

5. แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยการจัดทำสื่อการเรียนรู้ชั้นใหม่

ในแนวปฏิบัติ เพื่อการพัฒนานั้นมีความจำเป็นต้องพัฒนาสื่อการเรียนรู้ต่างๆขึ้นมาใหม่ ท้องถิ่นสามารถจะดำเนินการได้ และเพื่อให้สื่อที่จะพัฒนาขึ้นมานี้มีคุณภาพในการดำเนินงาน ควรกระทำในรูปของคณะทำงานซึ่งจะมีขั้นตอนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. ขั้นเตรียมการ

- 1.1 วิเคราะห์จุดประสงค์ของหลักสูตร
- 1.2 วิเคราะห์ขอบเขตของเนื้อหาสาระ
- 1.3 พิจารณาคาบเวลาเรียน
- 1.4 วิเคราะห์ความรู้ ความสามารถของผู้เรียน

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้างต้น จะเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานในขั้นต่อไป

2. ขั้นวางแผน

- 2.1 กำหนดจุดประสงค์ของสื่อการเรียนการสอน
- 2.2 กำหนดขอบเขต/หัวข้อของเนื้อหาสาระ
- 2.3 ทำเค้าโครงเรื่อง (Outline) ของสื่อ
- 2.4 กำหนดแนวทางการเสนอเนื้อหาสาระ
- 2.5 เตรียมการเกี่ยวกับข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่จะต้องดำเนินการยกร่างต้นฉบับ

3. ชั้นยกร่างต้นฉบับสื่อการเรียนการสอน
  - 3.1 ลงมือเขียนต้นฉบับครั้งที่ 1
  - 3.2 ตรวจสอบต้นฉบับครั้งที่ 1 และปรับปรุง
  - 3.3 ตรวจสอบต้นฉบับครั้งที่ 2 และปรับปรุง
4. ชั้นทดลองใช้ต้นฉบับ
  - 4.1 ทดลองใช้ต้นฉบับกับตัวแทนผู้เรียน 1 คน หรือหลายคนแล้วปรับปรุง
  - 4.2 ทดลองใช้ต้นฉบับกับกลุ่มตัวแทนผู้เรียนตามสภาพการเรียนการสอนและปรับปรุง
5. จัดทำต้นฉบับสมบูรณ์ ถ้าเป็นหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดจะต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ
6. ในการจัดทำสื่อการเรียนเพิ่มเติม ให้ใช้เกณฑ์ต่อไปนี้ ประกอบการพิจารณาจัดทำ คือ
  1. สอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา
  2. ถูกต้องตามหลักวิชาและมีเนื้อหาเป็นปัจจุบัน
  3. เสนอเนื้อหาเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้
  4. เนื้อหาเหมาะสมกับเวลาเรียน
  5. เนื้อหามีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้น
  6. เนื้อหาไม่ลบหลู่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไม่ขัดต่อหลักศีลธรรมอันดี และไม่ขัดต่อความมั่นคงของชาติ
  7. เนื้อหาสอดคล้องกับลักษณะของเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น
  8. ใช้ภาษาถูกต้อง ชัดเจน สละสลวย เป็นแบบอย่างได้
  9. ความเหมาะสมของภาพประกอบ แผนภูมิ แผนที่ ฯลฯ
  10. กิจกรรมเสนอแนะเหมาะสม ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์วิจารณ์ ฝึกปฏิบัติ และส่งเสริมให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สื่อการเรียนที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นใหม่นี้ จะต้องมึเนื้อหาไม่ซ้ำซ้อนกับหนังสือเรียนที่ทางกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้แล้วสำหรับรายวิชานั้นๆ เมื่อท้องถิ่นได้ดำเนินการและผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ความเห็นชอบแล้วสามารถนำมาใช้ประกอบในการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอนภายในโรงเรียนได้ แต่ถ้าหากว่าต้องการให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศกำหนด เป็นหนังสือเรียน หนังสืออ่านประกอบ สำหรับกลุ่มประสบการณ์/รายวิชาต่าง ๆ จะต้องปฏิบัติตาม ระเบียบ/คำสั่ง ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

การขออนุมัติ/ขออนุญาต

เมื่อท้องถิ่นได้ดำเนินการจัดทำคำอธิบายหรือคำอธิบายรายวิชาขึ้นมาใหม่แล้ว ท้องถิ่น จะต้องดำเนินการเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายเป็นผู้พิจารณาอนุมัติ เมื่อได้รับอนุมัติและกระทรวงศึกษาธิการประกาศให้ใช้ได้แล้ว จึงสามารถนำมาใช้จัดการเรียนการสอน ในโรงเรียนได้

ในการพิจารณาอนุมัติ คำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา ที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นมาใหม่ ทาง กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้ คณะกรรมการการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม ที่อยู่ เขตการศึกษา(ศสว.เขต) แต่ละเขตการศึกษา เป็นผู้พิจารณาอนุมัติ ท้องถิ่นจะต้องดำเนินการ จัดทำรายละเอียดคำชี้แจงประกอบการจัดทำ พร้อมร่างคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา เสนอต่อคณะกรรมการการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม เขตการศึกษา(ศสว.เขต) ที่ท้องถิ่นตั้งอยู่ตาม ขั้นตอนที่ ศสว.เขต นั้นๆ กำหนด และคณะกรรมการการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม เขตการศึกษา(ศสว.เขต) แต่ละเขตการศึกษาจะแต่งตั้งคณะทำงานวิชาการระดับเขต ในแต่ละ สาขาวิชา เพื่อทำหน้าที่ในการวิเคราะห์เนื้อหาของคำอธิบาย หรือคำอธิบายรายวิชาที่ท้องถิ่นจัดทำ ก่อนเสนอให้คณะกรรมการการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม เขตการศึกษา (ศสว.เขต) พิจารณาอนุมัติ

สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณาอนุมัติคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชาที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นใหม่ จะประกอบด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. สอดคล้องและสอดคล้องกับหลักสูตร จุดหมาย และ โครงสร้างของหลักสูตรแม่บท
2. เป็นส่วนหนึ่งของ โครงสร้างความรู้ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์หรือกลุ่มวิชาตามที่ โครงสร้างหลักสูตรทั้ง 3 ระดับ กำหนดไว้
3. สอดคล้องและสนองต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของท้องถิ่น อย่างแท้จริง
4. มีความสมบูรณ์ของเนื้อหา และมีความเป็นไปได้ในการที่จะนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้ง ในด้านปัจจัย กระบวนการ ผลผลิตและผลกระทบ

5. เป็นผลผลิตจากการนำข้อมูลในระดับท้องถิ่นมาใช้ สำหรับการพัฒนาการเรียนการสอนทั้ง ในด้านหลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และเทคนิควิธีการสอน
6. ไม่เป็นรายวิชาและ/หรือมีเนื้อหาวิชาที่ซ้ำซ้อนกับรายวิชาที่มีในหลักสูตรแม่บท
7. ไม่มีเนื้อหาที่กล่าวโดยตรงหรือพาดพิงในลักษณะที่ลบหลู่สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไม่ขัดกับหลักศีลธรรมอันดี และไม่กระทบกระเทือนกับความมั่นคงของประเทศ
8. มีรูปแบบ และวิธีการเขียนสอดคล้อง และเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามแนวปฏิบัติของกรมวิชาการ ซึ่งมีหลายลักษณะแต่การที่จะดำเนินการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้สอดคล้องกับหลักการของการจัดการศึกษา ที่มุ่งให้การศึกษาที่สามารถตอบสนองสภาพและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่นให้มากที่สุด ดังนั้นการดำเนินการตามแนวปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามลักษณะการดำเนินงานต่างๆ จะให้ได้ผลแล้ว โรงเรียนจึงควรมีการวางแผนเพื่อจะช่วยให้สามารถมองเห็นภาพของงานโดยตลอดตั้งแต่เริ่มต้นจนแล้วเสร็จ เห็นคุณประโยชน์และความสำเร็จของงาน ซึ่งการวางแผนควรประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. การศึกษาแนวโน้มการพัฒนา เป็นการศึกษาสภาพของสังคมว่ามีแนวโน้มของการพัฒนาด้านต่างๆ ไปในทิศทางใด เพื่อจะทำให้ทราบโอกาสหรือความเป็นไปได้ของการที่โรงเรียนร่วมมือพัฒนาในเรื่องต่างๆ ให้สอดคล้องกับแนวโน้มของการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น
2. ศึกษาความต้องการของชุมชน เป็นการศึกษาหรือสำรวจความต้องการของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เช่น นักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชน ว่ามีความต้องการในเรื่องไหน อย่างไร และมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลที่โรงเรียนจะนำมาใช้กำหนดเป็นแนวทางในการตอบสนองความต้องการของชุมชน
3. ศึกษาแนววิธีดำเนินการ เป็นการศึกษาถึงเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อโรงเรียนเพื่อโรงเรียนต้องปฏิบัติไปในทิศทางใด อย่างไร และมากน้อยเพียงใด

4. ศึกษาศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาถึงจุดเด่นจุดด้อยของโรงเรียน จะช่วยให้โรงเรียนสามารถตัดสินใจว่าควรจะต้องเลือกวิธีการปฏิบัติอย่างไรในการพัฒนา จึงจะประสบผลสำเร็จ

5. นำข้อมูลที่ได้ศึกษาทั้งหมดมาวิเคราะห์ และคิดอย่างเป็นระบบ จัดวางเป็นภาพงานให้ครบถ้วนตลอดแนว

ทั้งนี้ในการปฏิบัติงานควรที่มีการวางแผนร่วมกัน โดยใช้หลักการในการปฏิบัติงาน คือ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ โดยวิธีการระดมสมองจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อร่วมมือกันดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ด้วยวิธีใดนั้นขึ้นอยู่กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นผู้ปฏิบัติอยู่ภายในโรงเรียน และผู้ให้การสนับสนุนภายนอกโรงเรียน ซึ่งบุญมี เณรยอด (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรไว้เป็นกลุ่มๆ คือ กลุ่มของนักวิชาการ กลุ่มของนักการศึกษา กลุ่มของโรงเรียน กลุ่มของนักเรียน กลุ่มของประชาชน โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานในการพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

1. แต่งตั้งกรรมการร่างหลักสูตรระดับเขตหรือจังหวัด ประกอบด้วย นักการศึกษา ผู้บริหารการศึกษา ศิษยานุศิษย์ ครูใหญ่และตัวแทนของครู ตัวแทนจากหน่วยงานของราชการ เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่การเกษตรและสหกรณ์ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ ตัวแทนประชาชนในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตร

2. ศึกษาพื้นฐานของชุมชน

3. ปรับและขยายหลักสูตรจากแกนกลางให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

4. จัดทำคู่มือหลักสูตร แบบเรียน และวัสดุอุปกรณ์การสอน

5. ลุ่มตัวอย่าง โรงเรียนเพื่อทดลอง

6. ปรับปรุงแก้ไข

7. ประกาศใช้หลักสูตรท้องถิ่น ในระดับเขตการศึกษาหรือจังหวัด

8. ปรับหลักสูตรของเขตหรือจังหวัดให้เหมาะสมกับโรงเรียน

สมิตร คุณานุก (2523) ได้กล่าวว่า บุคลากรในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ควรประกอบไปด้วย วิทยากรที่มีความรู้ด้านพัฒนาหลักสูตร ศึกษานิเทศก์เขต และจังหวัด ครูใหญ่ ครูหัวหน้าหมวด และอาจารย์จากวิทยาลัยครูใกล้เคียง นอกจากนี้ รัตนะ บัวสนธ์ (2531) ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า องค์ประกอบด้วย

1. คณะผู้จัดทำหลักสูตร บุคคลสำคัญสำหรับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่
  - 1.1 ครูผู้เชี่ยวชาญการสอนและ/หรือมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรแม่บท เป็นอย่างดี อันได้แก่ ครูวิชาการ โรงเรียน หรือครูวิชาการกลุ่มโรงเรียน
  - 1.2 ศึกษานิเทศก์ ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ประจำสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ หรือจังหวัด
  - 1.3 วิทยากรท้องถิ่น หรือประชาชนผู้ที่มีความรู้ ซึ่งเป็นมันสมองในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

- 1.4 ผู้บริหารการศึกษาในสถาบันการศึกษาท้องถิ่น

2. ข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำหลักสูตร ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาหลักสูตรแม่บท สภาพสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น พื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน สภาพผู้เรียน ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ดังนั้นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นประกอบด้วยบุคลากร 2 ฝ่าย คือ

1. บุคลากรที่อยู่ในโรงเรียน ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน
2. บุคลากรภายนอกโรงเรียน ได้แก่
  - 2.1 บุคลากรจากสถาบันอื่นๆ ได้แก่ วิทยาลัยครู หรือมหาวิทยาลัย อันได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันหรือหน่วยงาน เช่น นักวิจัย นักพัฒนาหลักสูตร
  - 2.2 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกระดับ เช่น ผู้บริหารระดับเขต จังหวัด ศึกษานิเทศก์
  - 2.3 เจ้าหน้าที่จากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง เช่น เจ้าหน้าที่อนามัย นายอำเภอ เกษตรอำเภอ ตำบล
  - 2.4 ตัวแทนประชาชนในสังคม ได้แก่ ผู้ประสบความสำเร็จในแต่ละสาขาอาชีพ รวมทั้งผู้สนใจตลอดจนประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ

บทบาทของครูผู้สอน ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

ครูผู้สอน เป็นบุคลากรภายในโรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น เพราะเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้โดยตรงซึ่ง บันลือ พฤกษ์วัน (อ้างถึงใน อุตสาห์ พาสกุล, 2532) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในฐานะผู้สร้างหลักสูตรไว้ว่า มีความจำเป็นอย่างมาก ที่ครูผู้สอนจะต้องมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรในลักษณะให้ความร่วมมือที่จะตอบแบบสอบถาม สัมภาษณ์ หรือวิจัยงานอื่นเกี่ยวกับหลักสูตรที่ใช้อยู่ หาโอกาสเข้าร่วมประชุมสัมมนา หรือเข้าสังเกตการณ์เกี่ยวกับเรื่องการจัดการเรียนการสอน โดยสม่ำเสมอ และศึกษา บันทึกความเห็น หรือกล้าแสดงออกในด้านความคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อ การปรับปรุงหลักสูตรตามแต่โอกาสจะอำนวยหรือมีการทดลองและใช้หลักสูตรกันอย่างจริงจังพร้อมกับศึกษาหาจุดอ่อน จุดดีเด่นของหลักสูตรไว้สม่ำเสมอ และควรเสนอปัญหาความคิดเห็นในเรื่องจุดอ่อนของหลักสูตรไปยังเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรแก้ไข ในโอกาสต่อไป

วิจิตร ไชยศิลป์ (2537) กล่าวว่า ครูในฐานะที่เป็นผู้สร้างหลักสูตร มิได้หมายความว่า ครูจะต้องไปทำการสร้างหลักสูตรเองก็หาไม่ ครูมีบทบาทที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเรียนการสอนเด็กแต่ละวัน สภาพท้องถิ่นในชนบทที่จะสามารถจัดสิ่งใดให้กับผู้เรียนได้เหมาะสมกันหรือไม่ นับว่าเป็นประโยชน์เป็นแนวคิดในการสร้างหลักสูตร การพัฒนาหรือปรับปรุงหลักสูตร ตลอดจนการปรับปรุงหลักสูตรได้เหมาะสมยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้การให้ข้อมูล ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะการแก้ปัญหา จึงถือได้ว่าครูมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรเช่นกัน และการที่ครูมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นนั้น ครูก็ควรจะได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรด้วย

ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ครูผู้สอนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญและสามารถทำได้ทันที การพัฒนาหลักสูตรโดยครูผู้สอนเราอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับห้องเรียน ซึ่งบทบาทดังกล่าวอาจสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนสามารถปรับหรือเพิ่มกิจกรรมการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นได้
2. ด้านเนื้อหาของหลักสูตร ครูผู้สอนสามารถเพิ่มหรือปรับรายละเอียดของเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น
3. การพัฒนาวิธีสอนของครู โดยเน้นความหลากหลาย และพัฒนา หรือจะหาวิธีที่จะใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
4. ด้านสื่อการเรียน คือ การนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งด้านบุคลากรหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน วัตถุ สิ่งก่อสร้าง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนให้มากขึ้น
5. ด้านการรวบรวมข้อมูลของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี นิธิกรรมต่างๆ การประกอบอาชีพ ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการเพื่อจัดทำหรือพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น
6. ด้านให้คำแนะนำแก่บุคคลที่จะพัฒนาหรือจัดทำหลักสูตรระดับท้องถิ่น ในด้านข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน
7. ร่วมจัดทำหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามความต้องการของหน่วยงานที่จัดการศึกษา เช่น กลุ่มโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ เป็นต้น

ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ก็เรียก หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิต อย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายถึงในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน (วิจิต นันทสุวรรณ , 2528) ไม่ใช่เรื่องชาตินิยม ไม่ใช่กลับไปหาอดีต แต่หมายถึง การแสวงหาวิถีที่ก้าวหน้ากว่าโดยศึกษาประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ ด้วยคำว่า "ภูมิปัญญาไทย" (เสนห์ จามริก , 2529) บางท่านให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2529) หรือ ที่เกิดจากการ

สะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา (ประเวศ วะลี ,2530) อีกนัยหนึ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่ เรามี หนังสือ ทฤษฎี ความรู้ มากมายอ้างอิงได้ และภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน 3 อย่างคือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ต่างๆ กันดังนี้

สามารถ จันทร์สุรย์ (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ,2534) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติ ปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

กรรณิการ์ ลัจกุล (2536) ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผน การดำเนินชีวิตแบบบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่นให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข หรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของตนเอง ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปแต่ละยุคแต่ละสมัย

อังกูร สมคะเนย์ (2534) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการ พัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิตและปัญหา ในการประกอบอาชีพ โดยที่ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ได้มีกระบวนการวิเคราะห์และสั่งสมประสบการณ์ มาเป็นเวลานาน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2537) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้าน ในท้องถิ่นที่ใช้แก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการ ถ่ายทอดและกลั่นกรองกันยาวนาน

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการประถมศึกษาได้อย่างไร" ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็น กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งอยู่ในท้องถิ่น ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขหรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของคน ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ไปแต่ละยุคสมัย

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา" ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้าน คิดขึ้น ทำขึ้น จากสติปัญญาและความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต ได้อย่างเหมาะสมกับสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนาน และมีการ ประสมประสานจนเป็นเหลี่ยมมุมที่จรัสแสงคงทนและทำทลายต่อกาลเวลา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลประสบการณ์และมวลความรู้ของชาวบ้าน ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยการประสมประสานความรู้ ความคิด เข้าด้วยกัน ในการ ใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ และได้รับการถ่ายทอด สั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับ ผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ของสังคมนั้น
2. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มี ข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3. ภูมิปัญญา คือความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด ตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่าง เช่น เรือชนบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม ในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่าง ครอบครัว เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงคงอยู่ได้ ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะ ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์พืช ธรรมชาติ
  2. ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน
  3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย
- ทั้งสามลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2532) ได้สรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีการบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญามีสองลักษณะ คือ

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย

2. เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ หรือ แนวทางในการแก้

ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์

วิธีการค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

การค้นหาหรือการศึกษาเพื่อการสืบค้นรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (รัตนะ บัวสนธ์, 2537)

1. กำหนดเลือกประเด็นหรือขอบข่ายสาระของภูมิปัญญา

ในการเริ่มศึกษาหรือค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น ผู้ทำการศึกษาควรได้มีการกำหนดขอบข่าย สาระหรือประเด็นที่จะทำการค้นหาและศึกษาให้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม ความเชื่อคำสอน และพิธีกรรม เป็นต้น การกำหนดเลือกประเด็นของภูมิปัญญาชาวบ้านที่จะทำการศึกษาค้นหาขึ้นอยู่กับความสนใจ หรือวัตถุประสงค์ของผู้ที่ทำการศึกษาเป็นสำคัญว่าจะทำการศึกษาค้นหาไปเพื่ออะไร

2. กำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่น

หลังจากกำหนดเลือกประเด็นภูมิปัญญาที่จะทำการศึกษาได้แล้ว ก็เป็นการกำหนดชุมชนท้องถิ่น(หรือที่เรียกว่า "สนามวิจัย") ที่จะไปดำเนินการศึกษา ค้นหา ซึ่งในการกำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่นนี้จะต้องมีปรากฏการณ์ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้ทำการศึกษา ค้นหาก่อเกิดขึ้น และควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ สำหรับการเข้าไปอยู่ในชุมชน (กรณีผู้ศึกษาค้นหาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน) เช่น การคมนาคมติดต่อ การหาที่พัก การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนภายในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการสำรวจศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เสียก่อน

3. การเข้าอยู่ร่วมในชุมชน

ในกรณีที่ผู้ทำการศึกษาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน ยังไม่มีความคุ้นเคยกับคนในชุมชนนั้นๆ การเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชนควรที่จะต้องทำการแนะนำตนเองกับผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนนั้น

เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โดยอาจจะใช้หนังสือรับรองประกอบการแนะนำตนเอง ควรมีการติดต่อสถานที่พักไว้ก่อนล่วงหน้า สถานที่พักที่เหมาะสมสำหรับการเข้าพักในระยะแรกๆ ภายในชุมชน ได้แก่ บ้านพักครู วัด บ้านพักเจ้าหน้าที่ (สถานีนอมาภัย, บ้านพักเกษตรตำบล, บ้านผู้ใหญ่บ้าน, บ้านกำนัน) ผู้ทำการศึกษาควรสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้าน หรือกลุ่มคนต่างๆ ไปภายในชุมชนก่อนที่จะเริ่มดำเนินการศึกษา ค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

4. การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวางแผนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน ควรจัดเตรียมดังต่อไปนี้

4.1 การกำหนดแหล่งข้อมูลควรพิจารณาเกี่ยวกับที่มาของข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ตัวบุคคล สถานที่ เอกสารบันทึก เป็นต้น

4.2 การกำหนดเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีหลายลักษณะให้เลือกใช้ ควรพิจารณาตามลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูลเป็นสำคัญ โดยทั่วไปแล้วเครื่องมือและวิธีการที่นิยมใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย

4.2.1 การสังเกตและแบบบันทึกการสังเกต ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านบางครั้งจะใช้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น หลังจากการสังเกตได้แล้วควรต้องรีบทำการบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบบันทึกทันที ทั้งนี้เพื่อป้องกันการหลงลืม

4.2.2 การสัมภาษณ์ บางครั้งการใช้วิธีการสัมภาษณ์อาจจะเหมาะสมสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านและจะทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยอาจใช้ได้ทั้ง การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Individual Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เป็นต้น การใช้วิธีการสัมภาษณ์จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อผู้สัมภาษณ์ได้สร้างสัมพันธภาพ ขึ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์พอสมควรแล้ว นอกจากนั้นในกรณีที่สัมภาษณ์อาจจะใช้แบบบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ด้วยก็ได้ แต่ต้องขออนุญาตบันทึกเทปจากผู้ให้สัมภาษณ์เสียก่อน

4.2.3 การสำรวจเอกสาร ในบางกรณีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านได้มีการบันทึกไว้แล้วในเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือได้รับการค้นคว้าบันทึกไว้โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่อยู่นอกชุมชน ตลอดจนได้รับการเก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดของหน่วยงานต่างๆ ที่

อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ ผู้ทำการศึกษาค้นหาที่ดำเนินการศึกษา ค้นหาข้อมูล ด้วยการสำรวจรวบรวมจากเอกสารบันทึกตามแหล่งดังกล่าว

5. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภายหลังจากที่ได้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านแล้ว ก็ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ควรมีการนัดหมายไว้ล่วงหน้าในบางกรณี หรือไม่ควรเคร่งครัดยึดแบบแผนหรือเวลาในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ควรมีการปรับและยืดหยุ่นให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ควรระมัดระวังในการรักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้เก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล ให้มีความสม่ำเสมออย่ารุกเร้าล่วงเอาข้อมูล จนกระทั่งก่อให้เกิดความอึดอัดกับผู้ให้ข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์นั้น ควรสร้างบรรยากาศให้เป็นการพูดคุยกันเรื่อยๆ ธรรมชาติไม่มุ่งหวังเร่งเร้าเอาคำตอบให้ได้ทันทีทันใด เช่นเดียวกันกับการสังเกต หากจะมีการถ่ายรูปหรือบันทึกเสียงควรขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ควรมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล การตรวจสอบด้านวิธีการ และการตรวจสอบด้านผู้รวบรวมข้อมูลเป็นต้น การวิเคราะห์ข้อมูลนิยมใช้การวิเคราะห์จำแนกรูปบรรยายให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของสิ่งที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน นั้นๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในอดีตชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนเองสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน และยอมถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมไว้จากคนอีกรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสิ่งต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดและเรียนรู้สืบต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งมีนักการศึกษา นักวิชาการได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สามารถ จันทรสุรีย์ (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , 2534) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ ดังนี้

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน พอจะจำแนกได้คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปไม่มีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ(ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณี ของท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบการบรรเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของบันเทิง ในคำร้องของลิเก ลำตัด โนรา หนังสือภาคใต้ หนังสือภาคอีสาน(หนังสือประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำสอของภาคเหนือ เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบคือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับแบบเป็นลายลักษณ์อักษรได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้งานหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว ส่วนในปัจจุบัน ในยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว ก็มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ

รัตน บัวสนธ์ (2533) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ไว้ดังนี้

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจแบ่งได้เป็น 2 วิธีการใหญ่ๆ ดังนี้

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีนี้บทบาทบทบาทการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือ ครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรแล้ว

2. ประชาชนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนที่ทางโรงเรียนจะให้ครูดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาก็เปลี่ยนเป็นประชาชนท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทนรวมทั้งให้ประชาชนท้องถิ่นทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วย

สรุปได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน แบ่งตามลักษณะ ได้ 2 ลักษณะใหญ่ คือ แบบเป็นลายลักษณ์อักษร และแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในโรงเรียน มีหลายวิธีด้วยกันคือ

1. โดยการถ่ายทอดความรู้โดยตรงต่อครูผู้สอน
2. โดยการถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้กับนักเรียน
3. โดยการให้คำปรึกษา หรือ แนะนำให้กับครูผู้สอน
4. โดยการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนร่วมกับครูผู้สอน

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในปัจจุบัน

สรุปผลจากเอกสารสัมมนาเรื่อง " ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา" ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิติศาสตร์และการศึกษาและพัฒนา หลักสูตร รุ่นที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวทางของการศึกษา ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง 4 กลุ่มนี้จะปรากฏให้เห็นได้ในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ และทางด้านการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลัง ๆ ที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ได้แก่

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานองค์แห่งความรู้

คติ ความคิด และความเชื่อที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น บ่อเกิดแห่งความเชื่อต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตนั้น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กิน และใช้งานผสมผสานกับการหาผลผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย จึงก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี-พราหมณ์-พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่งและแต่ละบุคคล

ความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้น สืบทอด และมีพัฒนาการมานานอันเป็นผลจากการพึ่งพาธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสมและถ่ายทอดไว้ให้ ดังจะพบได้ในชุมชนชนบทไทยในทุกภาคของประเทศไทย เช่น ชุมชนภูเขามักมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบ ก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู้ขวัญ การให้ความเคารพแก่แม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องของแม่ย่านางเรือ เป็นต้น นอกจากนี้ ได้แก่ การไหว้ครู ครอบครู บูชาครู การตั้งศาลประกอบพิธีบวงสรวงต่าง ๆ ดังวงจรชีวิตในรอบปีของชาวบ้านในชนบทไทยดังนี้ (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533)

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนอ้าย	นิมนต์พระเข้าปริวาสกรรม ถวายผ้าห่มกันหนาว เล่นว่าว ทำบุญลาน	ทำปลาตาก เกี่ยวข้าวหนัก ทำลานนวดข้าว
เดือนยี่	ทำบุญคูณลาน พระเทพเรื่องแม่โพสพ	ฟาดข้าว ชนข้าวเปลือกขึ้นยุ้ง เก็บฝืน
เดือนสาม	สู้ขวัญข้าว ทำขวัญยุ้ง พิธีเลี้ยงผีตาแฉะ หนุ่มเกี่ยวสาวตามลงช่วง	เก็บหัว (ไม้ไผ่แห้ง) เผาถ่าน ลงช่วง เช็นฝ้าย ทอผ้า ซ่อมแซมบ้านเรือน

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนสี่	บุญพระเวส บุญแจกข้าว เก็บดอกไม้ ถวายพระ บุญข้าวจี (เพ็ญเดือนสาม)	
เดือนห้า	สงกรานต์ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย	เกี่ยวหญ้าเตรียมสร้างหังนา
เดือนหก	บุญบังไฟ บุญวิสาขบูชา	เตรียมคราด เตรียมไถ เตรียมหว่านกล้า
เดือนเจ็ด	ทำบุญเบิกบ้าน เลี้ยงผีปู่ตา เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผีมหะคักคักหลักเมือง แห่นางแมว เตรียมเข้านาคบุตรหลาน	หว่านกล้า ไถนา
เดือนแปด	เข้าพรรษา หล่อเทียน ถวายผ้าอาบน้ ฝน และรูปเทียน ฟังเทศน์ฟังธรรม	ไถนา ดำนา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน (วันดับเดือนเก้า) ฟังเทศน์ ตลอดวันในวันดับ	ดูแลหญ้า คัตรูพืช
เดือนสิบ	สารท บุญข้าวสาก (วันเพ็ญเดือนสิบ)	ดูแลน้ำ คัตรูพืช
เดือน สิบเอ็ด	ถวายผ้าสบง วันเพ็ญฟังเทศน์ตลอดวัน ทำขวัญข้าวตั้งท้อง บุญออกพรรษา ตักบาตรเทโว (แรม 1 ค่ำ) กวนข้าวทิพย์ (เย็นขึ้น 14 ค่ำ) บ้านฝ้ายตีนกาบูชาพญากาเผือก กระทง ไหลเรือไฟ (วันเพ็ญเดือน 11)	ข้าวหนักตั้งท้อง เกี่ยวข้าวเบา
เดือน สิบสอง	ลอยกระทง (ภาคกลาง) ทำบุญจุ้น แห่ข้าวพันก้อน นิธิโยนครกโยนสาก	

ในกรณีบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ ซึ่งนับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่เชื่อมโยงกิจกรรมภูมิปัญญาด้านความคิด ความเชื่อ นำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่

พระอธิการทอง เตชะบุญโญ วัดอู่ตะเภา บ้านหัวควาย ตำบลคุดา อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดสงขลา ผลงานคือ ธนาคารแห่งชีวิต หมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย สมาชิกต่างมีอุดมการณ์ร่วมกันในการคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าจะเอาอะไรจากกลุ่ม มุ่งพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ด้วยการยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพัฒนา

พระครูมนัส นทีพิทักษ์ วัดโพธาราม ตำบลศรีถวน อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ผลงานคือ การประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและการจัดพิธีกรรมบวชต้นไม้

พระสมณิก นาโถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลงานคือ การจัดตั้งป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลายเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าและปลูกพืชพรรณไม้ที่มีคุณค่าทางสมุนไพร

พระครูพิพิธประชานาค (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลงานคือ เป็นพระนักพัฒนาและเป็นผู้นำทางความคิดด้านธุรกิจชุมชน การประยุกต์ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้มีบทบาทและรับใช้ชีวิตและชุมชน ใช้กิจกรรมทางธุรกิจชุมชน เช่น สหบาลข้าว สหกรณ์หมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการ เพื่อปลูกฝังอบรมคุณธรรม ความเสียสละ ชยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน

พ่ออาจารย์บัวศรี ศรีสูง บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลงานคือ เป็นผู้นำทางความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรมของชาวบ้าน จากความเชื่อถือศรัทธาทำให้เกิดธุรกิจชุมชน ธนาคารโคกระบือ ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า กลุ่มฅาปนกิจ และการพัฒนาแหล่งน้ำ

พระราชสีมากรณ์ วัดพรหมราช ตำบลตูม อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ผลงานคือ พระผู้นำทางความคิดในการอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การยกระดับคุณภาพชีวิตแบบอย่างแหล่งความเชื่อมั่น และภาคภูมิใจในศักยภาพของชุมชน

กลุ่มที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึง ภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต มีท่านผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ศิลปะ ศิลปกรรมพื้นบ้าน และประเพณี ดังนี้

ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ได้มีผู้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

พระยาอนุমানราชธนะ (2516) ได้ให้ความหมาย วัฒนธรรม คือ วิถีหรือการดำเนิน แห่งชีวิตของชุมชนหมู่หนึ่ง ซึ่งอยู่รวมกัน ในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะ และเป็นสิ่งที่ทำให้ ภายใจเราในส่วนรวมคือ ประเทศชาติมีความเจริญ อยู่ดีกินดี

วัฒนธรรมของชาวไทยแห่งประเทศไทย คือวิถีชีวิตของไทยในลักษณะที่รวมกัน ณ ที่หนึ่ง ถ้าแยกย่อยจากประเทศก็จะเป็นท้องถิ่น

สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2528) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้า และศีลธรรมของประชาชน

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของ กลุ่มชนที่มีการสืบทอดและพัฒนาต่อเนื่องกันมา และวัฒนธรรมชนบทไทยนั้น ไม่สามารถพูดอย่างรวมๆ ได้ เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชนบทไทยมีมากมายหลายชาติพันธุ์ มีความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และ ภาษาของตน โดยเฉพาะและมีการสืบทอดกันมา

ความหมายของคำว่าประเพณี

พระยาอนุमानราชธนะ (2516) ได้ให้ความหมาย ประเพณี หมายถึง ความประพฤติ ที่ชนหมู่หนึ่ง ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบทอดมานาน

สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2528) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบ แบบแผนที่เห็นว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ และมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา

ปรีชา นิเทศ (2534) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนของธรรมเนียมอันดีงาม ที่นักปราชญ์แต่ละประเทศหรือแต่ละถิ่น ได้บัญญัติแต่งตั้งไว้สำหรับประชาชน ได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเป็นสถาบันแล้วยึดถือปฏิบัติสืบกันมา

ประเพณี เป็นลักษณะหนึ่งที่บอกถึงความประพฤติของคนในชุมชนหนึ่ง ๆ ถือเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมานาน และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. จารีตประเพณี จะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของคนส่วนรวม ไม่มีการบังคับให้ทำ
2. ขนบธรรมเนียม จะมีลักษณะเป็นแบบแผนทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม คือ มีระเบียบกฎเกณฑ์ กำหนดไว้ชัดเจน และโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมา
3. ธรรมเนียมประเพณี จะเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาจนเกิดความเคยชิน

ประเพณีที่สำคัญที่คนทั่วไปรู้จักและถือปฏิบัติกันมาได้แก่

1. ประเพณีที่ทำกันทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง
2. ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น บวช เข้าพรรษา ออกพรรษา การสวดมนต์ ไหว้พระ ทอดกฐิน วันมาฆบูชา อาสาฬหบูชา ฝังลูกนิมิต ทอดผ้าป่า สลากภัต
3. ประเพณีสำหรับตัวบุคคล ได้แก่ การทำบุญวันเกิด โคมไฟ โคมจุก ช้ันบ้านใหม่ แต่งงาน ฯลฯ
4. นิธิเบ็ดเตล็ดเฉพาะท้องถิ่น

ความหมายของคำว่า ศิลปะ ศิลปกรรมพื้นบ้าน

สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2528) ได้ให้ความหมายของศิลปะ ไว้ว่า ศิลปะ หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงวัฒนธรรมของชาติหนึ่ง ๆ ในลักษณะของการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา วรรณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ

วิโรจน์ ศรีสุโร (2530) ได้ให้ความหมายศิลปกรรมพื้นบ้านไว้ว่า ศิลปกรรมพื้นบ้าน หมายถึง ผลงานสำเร็จของชาวบ้านที่มีคุณค่าทางศิลปะพอสมควร ที่บ่งบอกถึงความเฉลียวฉลาดของช่างระดับพื้นบ้านที่สามารถแก้ปัญหาธรรมชาติให้ได้ดี มีลักษณะสมบูรณ์ สืบทอดกันมาหลายอายุ

ศิลปกรรมพื้นบ้าน จะเป็นลักษณะหนึ่งที่น่าปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จ ความเฉลียวฉลาดของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาวบ้านที่สามารถแก้ปัญหาธรรมชาติให้ได้ดี มีลักษณะสมบูรณ์และสืบทอดกันมาหลายช่วงอายุ สามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. งานถัก-สาน-ทอ
2. งานจักสาน
3. เครื่องปั้นดินเผา
4. งานแกะสลัก
5. งานโลหะ
6. งานก่อสร้าง
7. งานภาพเขียน

ตัวอย่างกิจกรรมและแหล่งของภูมิปัญญาประเภทนี้ ได้แก่

1. งานถัก สาน และทอ เช่น ปลูกมัดคอกัว-ควาย ใช้เส้นใยมะพร้าว กระเป๋า ย่านลิเภาภาคใต้ กระเป๋ากกอบล ปลูกมัดภาคเหนือ ใช้เส้นตาลมาถักเป็นอุปกรณ์ล้างไหมในงานทอผ้า

งานสาน เช่น กระเป๋าถือใบตาล(ศรีสะเกษ) เสื่อจูด(นราธิวาส) หมวกใบตาล (บุรีรัมย์) เสื่อต้นเตยป่า (กระบี่)

งานทอ เช่น ทอผ้า ก็ไม่มีโครง ก็ขนาดเล็ก ก็ธรรมดา ทอเสื่อ พรมแบบธรรมดา พิมพ์ปลา วัสดุที่ใช้ทอเสื่อ ได้แก่ กก ผือ รังคา จันทบูร

2. งานจักสาน แบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

1. อุปกรณ์จับสัตว์ ได้แก่ ข้อง ไช ลอบ ลุ่ม ตุ่ม ลัน กระชัง
2. อุปกรณ์อุปโภคบริโภค ได้แก่ กระติบข้าว ก่องข้าว ชันโตก ตะกร้า กะชุก กระบุง กระด้ง กระเผลอ กระเบียน กระจาด ครุไสน้ำ เปลเด็ก
3. ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ฝานและฟาก ยั้งข้าว ภาชนะสานกบแก้วียน

3. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่

บ้านชุมช้าง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

บ้านท่าซ่อง-เหล็ก อำเภอมหาสารคาม จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

โรงเครื่องปั้น ชอยเจดีย์ปล่อง อำเภอเมือง อำเภอเชียงใหม่

ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี

หม้อดินเผา คลองตะเคียน จังหวัดอยุธยา

บ้านสั้งหม้อ จังหวัดสงขลา

โรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

บ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา

4. งานแกะสลัก ได้แก่

1. งานกระดาด

2. งานผ้าและงานวัสดุอ่อนนุ่ม

3. งานไม้ เช่น ตั๊กแตนกระบวย ที่ห้อยคอวัว-ควาย แกะสลักประกอบยานพาหนะ

แกะสลักไม้ประกอบสถาปัตยกรรม แกะสลักไม้ในงานของพุทธศาสนา

4. งานสลักอิฐหรือหิน

5. งานโลหะ ได้แก่ การปั้นรูปด้วยการตี การหล่อ

6. การก่อสร้าง ได้แก่ บ้านที่อยู่อาศัย อาคารทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์หรือวิหาร

อาคารสาธารณะ

7. ภาพเขียน ได้แก่ ที่วัดภูมินทร์ (น่าน) ที่วัดหน้าพระธาตุ (บ้านตะคุ อ.ปักธงชัย นครราชสีมา) และภาพเขียนบนผนัง ก่ออิฐถือปูน บนไม้ในที่ต่าง ๆ

ตัวอย่างลักษณะวัฒนธรรม ประเพณี และศิลปะ ที่เป็นเอกลักษณ์ของเฉพาะท้องถิ่นแต่ละภาค

ภาคกลาง ได้แก่

1. การทำกลองที่บ้านปากน้ำ จังหวัดอ่างทอง

2. การเจาะลูกบิดแบบโบราณของหมู่บ้านจรเข้สามพัน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี

3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านแป็ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
4. หม้อดินเผา คลองตะเคียน จังหวัดอยุธยา
5. หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี
6. เพลงพื้นบ้านภาคกลาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี
7. การทำโองมังกกร จังหวัดราชบุรี
8. งานแข่งเรือยาว วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ภาคเหนือ ได้แก่

1. บ้านของชนเผ่าถิ่น ได้แก่ บ้านแจลง ตำบลภูคา อำเภอบัว จังหวัดน่าน หมู่บ้าน
ไทยลื้อ อำเภอเชียงคำ และเชียงม่วน จังหวัดพะเยา
2. เครื่องปั้นดินเผา
3. การทอผ้าพื้นเมืองที่บ้านคูใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
4. บ้านทำร่มบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
5. การทำครกหินและไม้ หมู่บ้านงิ้ว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
6. เครื่องสังคโลก อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
7. ลำโพงพื้นถิ่นที่หนองช้างค้ำ อำเภอป่าแห้ว จังหวัดลำพูน

ภาคอีสาน ได้แก่

1. เพลงพื้นบ้านพื้นเมืองของชาวอีสาน
2. เทคนิคการปั้นหม้อที่บ้านคำอ้อ อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี
3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา
4. การทำเครื่องมือใช้โลหะ (สำริดและทองเหลือง) ของหมู่บ้านปะอาว อำเภอ
เมือง จังหวัดอุบลราชธานี
5. การทอผ้าไหมที่บ้านหนองเชียงซุย ตำบลป่าหวาน อำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่น
6. การสลักบนแผ่นหลัง (คน)
7. พิธีกรรมไทย อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
8. ประเพณีการผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น

ภาคใต้ ได้แก่

1. เรือกอลและของชุมชนชาวน้ำ (เล)
2. เครื่องจักสานภาคใต้ตอนล่าง
3. บ้านเรือนคนไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้
4. เครื่องปั้นดินเผา บ้านสั้งหม้อ จังหวัดสงขลา
5. โรงหม้อไผ่ บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอที่จะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่อง ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี หมายถึง ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึง คุณค่า แห่งการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาเฉพาะกลุ่มชนหรือ ท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้น ๆ

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพในท้องถิ่น

ในอดีตนั้นวิถีชีวิตของคนไทย มีความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติเป็น ส่วนใหญ่ อาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพหลัก เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการ ประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมี ความร่ำรวย จึงจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดและมีอิทธิพลในการผลิต เช่น การเพาะปลูกข้าว พืชต่าง ๆ จะกระทำให้ออกกันในครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็จะทำเพื่อใช้ในประโยชน์ นั้น ๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงจะเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนนั้นสงบ และมีความสุข ตามอัตภาพ นั้นอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ให้อุจจลัน โศข

แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มเปลี่ยนไปมาก ผกผันไปตามสภาพแวดล้อม ของสังคม จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสมดุลของธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการ ผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากรัฐมีแผนพัฒนาประเทศจากประเทศ เกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มีการจัดระบบการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น

มีการปลูกพืชเดี่ยว ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาฆ่าแมลง เครื่องใช้ เครื่องมือจักรกลต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้ ไม่คำนึงถึงความสมดุลทางธรรมชาติเลย นอกจากจะเร่งผลผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาด นอกจากนั้นสินค้าอุปโภคบริโภคความสะดวกสบายต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตคนไทยมากขึ้น ผลผลิตที่ผูกขาดกับระบบธุรกิจต้นทุนสูง ขายได้ในราคาต่ำ จึงเกิดสินค้าระบบเงินผ่อน มีหนี้สินล้นพ้นตัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความล้มละลายทางเศรษฐกิจในชนบทขึ้น เป็นเหตุให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ส่วนหนึ่งต้องเข้ามาทำงานทำในเมือง ผู้หญิงรับจ้างเป็นคนใช้ เป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นโสเภณี หรือหญิงบริการ ผู้ชายเป็นกรรมกรก่อสร้าง ชั้บแท็กซี่ คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ลูกรเรือประมง เด็กปั๊ม ไปทำงานต่างประเทศในตะวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนเฒ่าคนแก่ และเด็กเล็กในหมู่บ้านให้หมดความหวังในการพึ่งตนเอง ในขณะที่พ่อค้า นักอุตสาหกรรม และคนชั้นกลางที่ร่ำรวยขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้ทั้งนายแพทย์ ประเวศ วะสี และ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เห็นพ้องกันว่าชนบทไทย (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ) จะล้มละลายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการล้มละลายทางสังคมและทางวัฒนธรรมไปพร้อมกันด้วย

สืบเนื่องจากความล้มเหลวที่ผ่านมา ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เอาความล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียน และนำไปสู่แนวคิดในการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในชนบท จึงเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้น ให้ปรับสภาพมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น เติบโตด้วยพลังความคิดและพลังกายที่มีอยู่ในการปรับตน ปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำจากสภาพสังคม พ่อค้าคนกลาง ระบบธุรกิจ ระบบโรงงาน จึงกลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลกลุ่มนี้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับความล้มเหลวเหล่านี้มาได้อย่างภาคภูมิใจ ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์จากการผสมผสานแนวความคิดระหว่างระบบเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ จนมีความผสมกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่อง และนำความคิด ความรู้ และประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

กรณีตัวอย่างภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้ ที่โดดเด่นมาก ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม บ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัด
ฉะเชิงเทรา ผลงานคือ การทำวนเกษตร

พ่อคำเตื่อง ภาษี บ้านโนนเขวา ตำบลดอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงาน
คือ ผู้นำด้านเกษตรธรรมชาติ หรือสวนภู่านาปาง ทำนาโดยไม่ต้องไถ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยา
ปราบศัตรูพืช โดยให้ธรรมชาติ ทำหน้าที่ควบคุมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

พ่ออาจารย์ทองดี นันทะ บ้านตลาด ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อยจังหวัดขอนแก่น
ผลงานคือ การทำเกษตรแบบพึ่งตนเองบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน

นายทรน หมัดหลี่(ประทรน) บ้านบนดอน ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา
ผลงานคือ การทำสวนโดยอาศัยหลักความรู้เรื่องสมุนไพร และการแพทย์แผนโบราณ นำความรู้
เรื่องธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟมาเป็นเกณฑ์ในการเลือกพันธุ์ไม้ที่เกื้อกูลกันมาปลูกรวมใน
หลุมเดียวกัน

พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย บ้านตะแบก ตำบลสลักไถ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลงาน
คือ เกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน แบบพึ่งตนเอง

พ่อชวลี มาระแสง บ้านกุดช่วย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี ผลงานคือ
เกษตรกร ผู้นำด้านการทำเกษตรแบบผสมผสาน

พ่อประคอง มนต์กระโทก ตำบลลพบุรี อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ผลงาน
คือ เกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นหลักการพึ่งตนเอง

พ่อวิเชียร ยุตะวัน บ้านหนองมันปลา ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงานคือ เกษตรกรผู้นำด้านเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปีทั้งพืชหลักและพืชเศรษฐกิจ พยายามปรับปรุงวิทยาการสมัยใหม่ให้ผสมกลมกลืนแบบอย่างดั้งเดิมของท้องถิ่น

ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง บ้านสระคู ตำบลโคกกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงานคือ เป็นผู้นำท้องถิ่น ที่เป็นนักพัฒนาชนบทแบบอย่างในการพึ่งตนเอง แข็งแรงมาะอดทน ทำตนเป็นแบบอย่างสร้างผลงานด้านไร่นา สวนผสม ธุรกิจชุมชน ธนากรข้าว กลุ่มทอผ้า การพัฒนาแหล่งน้ำ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การขยายเครือข่ายมากกว่า 10 หมู่บ้าน ในกลุ่มอีโต้้น้อย

กลุ่มที่ 4 แนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทำให้การดำเนินชีวิตค่อย ๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้เป็นอย่างดี จึงได้เกิดการนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมานำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชนซึ่งนับว่าคุณค่าเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งที่มีรู้ความสามารถที่พัฒนาตัวเองและช่วยเหลือต่อสังคม

กรณีตัวอย่างภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้ มักจะพบอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมหรือผลงานว่าจะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปหรือไม่ เช่น

การเลี้ยงปลาตู้บักอยู่ในบ่อซีเมนต์ โดย นายสมบัติ เมืองบิล (อยู่บ้านเลขที่ 67 หมู่ที่ 3 ต.หาดอาสา อ.เมือง จ.ชัยนาท) มีวิธีการเลี้ยงในบ่อซีเมนต์ที่มีความสูง 2 ท่อใช้น้ำที่สะอาดจัดระบบการถ่ายเทน้ำ และให้อาหารปลาที่คิดสูตรขึ้นมาเอง เพื่อความประหยัดให้วันละ 2 ครั้ง และเลี้ยงกลางแดด 100 เปอร์เซ็นต์ จะทำให้ปลาเจริญเติบโตมากขึ้น

นายวิเชียร อินทร์สับ เป็นเกษตรกรนักคิดชาวบ้านกุ่ม (อ.ศรีมหาโพธิ จ.ปราจีนบุรี) ได้พยายามคิดค้นวิธีที่จะกรองน้ำให้ใส เพื่อเพาะพันธุ์ลูกปลาให้รอดตาย จากคิดหาวิธีการกรองน้ำแบบ

ธรรมชาติ โดยชุดท่อพักน้ำเป็นบ่อดินขนาดกว้างยาวใกล้เคียงกับสระน้ำใช้ตามบ้านในชนบททั่วไป ให้มันขยายพันธุ์จนแน่นบ่อ ซึ่งบ่อกรองน้ำแบบนี้ใช้ได้สัปดาห์เดียวหากน้ำที่สูบขึ้นมาจากแม่น้ำปราจีนบุรี ชุ่นแบบปกติไม่ใช่ชุ่นแบบน้ำหลาก ต่อมาได้คิดสร้างเครื่องกรองน้ำราคาถูกลงซึ่งสามารถใช้น้ำใส เพราะพันธุ์ปลาได้ทั้งปี

อาจารย์วุฒิ โสระศรี วิทยาลัยร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นผู้คิดค้นเครื่องนวดข้าว โดยใช้เท้าเหยียบเหมือนจักรเย็บผ้าหรือใช้มอเตอร์ไฟฟ้า เรียกว่า เครื่องนวดข้าว 101 แบบ ประหยัดด้วยราคาเพียง 2,000 บาท ช่วยทุ่นแรง ทุ่นเวลาได้มาก

นายสาคร ใจเที่ยง และนายทองมี ศรีมินลา บ้านโนนเหมา ตำบลบางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ผลงานคือ ผู้นำทางความคิดสร้างกาลักน้ำจากอ่างเก็บน้ำบนภูเขา ลงมาใช้ปลูกพืชสวน ไร่ของชาวบ้าน

นอกจากนี้ เอนก นาคะบุตร (2533) ได้วิเคราะห์กระแสภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคลื่อนไหว ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยได้กล่าวว่าศักยภาพของสถาบันชุมชนต่างๆ พระ วัด ผู้นำอาวุโส เครือข่ายต่างๆ ที่ยังมีบทบาทอยู่ บุคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาททำให้สังคมชนบทยังไม่แตก สลายทางด้านจิตใจและทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมที่วัด พระ ความเชื่อถือทางศาสนา ที่เป็นองค์รวมของหมู่บ้านนับเป็นค่ามหาศาลที่เป็นหลักประกันของการพัฒนาคนทางด้าน จิตวิญญาณ ความเป็นคนของชุมชน เป็นประเทศที่มีศักดิ์ศรี มีอิสรภาพ มีอธิปไตย

กระแสภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานต่อการตื่นรนพึ่งตนเอง ได้มีรูปธรรมของบุคคล ในความ พยายามต่อกิจกรรมต่างๆ ของการประสานเชื่อมโยงในหมู่บ้านอีสานในหลายท้องถิ่น ซึ่งพอจะ ประเมินเป็นกระแสสำคัญๆ ในเรื่องสัมพันธ์กันได้ ดังตารางต่อไปนี้

กระแสภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานต่อการดิ้นรนพึ่งตนเอง

เนื้อหา	ทรัพยากรชาวบ้าน	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
<p>1. การพัฒนาคนแนวพุทธวิธี</p> <ul style="list-style-type: none"> - ลดอบายมุข - ปฏิบัติสมาธิ - พัฒนาหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> *พระนักพัฒนา *กลุ่มพระนักพัฒนา 	<ul style="list-style-type: none"> *มุ่งเอาพุทธศาสนามาเป็นหัวใจของการพัฒนาคนและหมู่บ้าน"จิตใจนำวัตถุ" *ประยุกต์พุทธวิธีต่างๆมาใช้ในการพัฒนา
<p>2. การพัฒนาเกษตรผสมผสานครบวงจรเพื่อการมีอาหารกินมีใช้เหลือขาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> *ปัญหาชนพื้นบ้าน *ผู้นำเกษตรกรพื้นบ้าน *นักเทคนิคเกษตรชาวบ้าน (ปลา ต้นไม้, สมุนไพรฯ) *เทคโนโลยีและการประยุกต์ที่เหมาะสมต่างๆ ในรูป "HOLISTIC/Integated APPROACH" ทั้งด้านธรรมเทคนิคการเกษตร การผลิต การเกษตร การบริหาร จัดการควบคู่กัน 	<ul style="list-style-type: none"> *มุ่งปฏิรูปโครงสร้างสำคัญอย่างค่อยเป็นค่อยไปใน 4 ด้านสัมพันธ์เกื้อกูลกันคือ - โครงสร้างนิเวศน์ ดิน บ่อน้ำ - ระบบชุมชน แดกตัว "เถียงนา" - ระบบการผลิตครบวงจรที่เกื้อกูลกันลดการพึ่งพิงตลาด และลดต้นทุนการผลิตได้บางส่วน เปลี่ยนเป้าหมายเพื่อขายมาเพื่อความสุขสงบของชีวิต
<p>3. การฟื้นฟูการรักษาพื้นฐานการใช้สมุนไพรและหมอพื้นบ้าน</p>	<ul style="list-style-type: none"> *หมอธรรม *หมอสุมันไพร *หมอดำแย *หมอพื้นบ้านอื่นๆ *เทคโนโลยีและสมุนไพร 	<ul style="list-style-type: none"> * การเชื่อมโยงการรักษาคนที่เน้นทั้งด้านจิต-กาย-ชุมชน เข้าหากันเพื่อรักษาคนไข้และป้องกัน * ลดการพึ่งพาระบบสมัยใหม่ที่ค่อนข้างแพงที่ไปไม่ถึงถึงและมีมีผลข้างเคียงทางลบ

เนื้อหา	ทรัพยากรชาวบ้าน	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
4. การต้นตัวศึกษา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมชุมชนอีสาน	<ul style="list-style-type: none"> * ผู้อาวุโส * พระอาวุโส * หมอธรรม * นักวิชาการท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> * การเชื่อมโยงอดีตเพื่อเกิดการรู้จักตนเองชาวอีสานการเข้าสู่การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาของตนเองที่จะนำมาหาทางออกต่อวิกฤติปัญหาข้างหน้า
5. การจัดตั้ง ชยาย กองทุนหมุนเวียน ระดับหมู่บ้านรูปแบบ ต่างๆ เพื่อ -แก้ปัญหาปากท้อง -แก้ปัญหาเศรษฐกิจ -อเนกประสงค์	<ul style="list-style-type: none"> * ผู้นำด้านบริหารกองทุน * คณะกรรมการกองทุน * คนขายของ นักบัญชี ร้านค้า กองทุน * ทุณหุนเวียนรูปต่างๆ - ข้าว, กล้วย, ทุเรียน - เงินทุน - ร้านค้าของชำ 	<ul style="list-style-type: none"> * มุ่งสร้างสถาบันการเงินของชุมชนหรือ"ธนาคารชาวบ้าน" ที่มีระบบการบริหาร จัดการทุน กติกาโดยชาวบ้านและเพื่อชาวบ้านเป็นสมาชิกหลัก * ลดภาวะการเอาวัดเอาเปรียบระดับหนึ่ง และเป็นการสะสมทุนรองรับปัญหาเฉพาะหน้าหรือขั้นพื้นฐานในหมู่ของชาวนายากจนหรือปานกลางได้บ้าง
6. การต่อประสบการณ์ เชื่อมโยงวิธีการเรียนรู้ ศึกษาดูงานระหว่าง ชาวบ้านกับชาวบ้าน ที่เป็นตัวอย่างของ ความสำเร็จกันเองใน นวนอน เกิดเป็นเครือข่าย ระดับท้องถิ่น รูปแบบต่างๆมากขึ้น	<ul style="list-style-type: none"> * เครือข่ายปราชญ์พื้นบ้าน * เครือข่ายเกษตรผสมผสาน * เครือข่ายพระนักพัฒนา * เครือข่ายหมอสมุนไพร * เครือข่ายครูนักพัฒนา * เครือข่ายกองทุนหมุนเวียน * เครือข่ายธนาคารข้าว กลุ่มเกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> * เกิดมิติของการเรียนรู้ที่เน้นตัวอย่างรูปธรรมจากชาวบ้านที่สำเร็จด้วยตนเองในรูปแบบ "มหาวิทยาลัยชาวบ้าน" * เป็นการเสริมการโยงใยและขยายผลนวนอนของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและคล้องตัวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

จากสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปแนวคิดในการนำ ภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้พัฒนาหลักสูตรได้ 2 แนว คือ

1. โรงเรียนเป็นผู้นำกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านไปจัดการเรียนการสอนหรือพัฒนาหลักสูตรชั้นในโรงเรียน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้โดยคัดเลือกเนื้อหาหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. โรงเรียนเชิญเจ้าของภูมิปัญญา ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือปัญญาชนชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน หรือช่างฝีมือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน

ทั้งนี้ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้จะต้องอยู่ในดุลยพินิจของ โรงเรียน เกี่ยวกับในด้านความเหมาะสมทั้งกิจกรรม เนื้อหาสาระ และวัยของเด็ก เพื่อให้มีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นและการนำมาใช้อย่างจริงจัง

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในจังหวัดสุพรรณบุรี

สุพรรณบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำสุพรรณบุรีในเขตภาคกลาง ด้านตะวันตกของประเทศไทย จัดว่าเป็นจังหวัดที่มีความยิ่งใหญ่ทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคโบราณเรื่อยมาถึงปัจจุบัน

สุพรรณบุรีเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของอยุธยา ด้านตะวันตกในประวัติศาสตร์ไทยรบกับพม่า จำนวน 33 ครั้งการรบที่ดุเดือดและเป็นเกียรติประวัติอันยาวนานแห่งสงครามไทยรบกับพม่า คือ สงครามยุทธหัตถี ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระมหาอุปราชาที่ ดอนเจดีย์สุพรรณบุรี เดิมเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดี โดยมีเมืองอุทองเป็นศูนย์กลางตลอดมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ต่อมามีการตั้งเมืองทวารวดีศรีสุพรรณขึ้นใหม่ แถบฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสุพรรณบุรี ในปี 1893 ชาวสุพรรณบุรีสร้างประสาทราชมณฑลขึ้นที่ ทนงโสน ต่อมาเมื่อทางกรุงศรีอยุธยาสิ้นราชธานี สุพรรณบุรีจึงกลายเป็นเมืองข้าวจังหวัดหนึ่ง จนเริ่มมีผู้คนอพยพมาอยู่ด้วยความสมัครใจ และในฐานะเชลยศึก จึงทำให้ประชากรจังหวัดสุพรรณบุรี มีเชื้อสายมาจากไทย มอญ ลาว ซึ่งมีทั้งลาวเวียง ลาวโซ่ง และลาวพวน จนปี 2394 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้สร้างศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีเจ้าเมืองหรือ

ผู้ว่าราชการจังหวัดปกครองบ้านเมืองมาถึงปัจจุบัน

สุพรรณบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดชัยนาท

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดกาญจนบุรี

มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 5,358,008 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,348,755 ไร่ แบ่งเขตในการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ มีเทศบาล 2 แห่ง และสุขาภิบาล 19 แห่ง ลักษณะภูมิประเทศมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่มีพื้นที่บางส่วนเป็นที่ราบสูง มียอดเขาสูงที่สุดประมาณ 1,002 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง

สภาพอากาศโดยทั่วไป จะมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดผ่านในระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่าน ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม นอกจากนี้ยังมีลมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลจีนใต้พัดผ่านในช่วง เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จากอิทธิพลของลมมรสุมดังกล่าวทำให้เกิดฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูหนาวและฤดูร้อน

ทรัพยากรธรรมชาติ

สภาพดินในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีมีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกพืช อาทิ การทำนา การเพาะปลูกพืชไร่ การเพาะปลูกไม้ยืนต้น และไม้ผลต่าง ๆ การปลูกหญ้า เลี้ยงสัตว์ แหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วยแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ คือ แม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำสุพรรณบุรี ห้วยกระเสี้ยว คลองสองพี่น้อง คลองบางยี่หวด คลองบางลี่ เป็นต้น แหล่งน้ำเหล่านี้ นอกจากใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค การเพาะปลูกแล้ว ยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาตามธรรมชาติของจังหวัดสุพรรณบุรีด้วย

ลักษณะป่าไม้ของจังหวัดสุพรรณบุรีเดิมเป็นป่าไม้เบญจพรรณแต่ปัจจุบันสภาพป่าถูกรักษาบุกรุกทำกิน หลายแห่งถูกเปลี่ยนแปลงเป็นไร่อ้อย มันสำปะหลัง ทำนา เป็นต้น

แร่ธาตุที่พบมากได้แก่ ดินบุก

ประชากรในจังหวัดสุพรรณบุรี มีทั้งเชื้อชาติไทย พวน จีน ลาวหรือโข่ง กระเหรี่ยง ลัวะ นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ (99.89 %) มีประชากรรวมทั้งสิ้น 825,451 คน (ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2535) จำแนกเป็น ชาย 406,792 คน หญิง 419,259 คน ประกอบอาชีพในการ

กลีกรรม ปศุสัตว์ การประมง อุตสาหกรรมและการหัตถกรรม การท่องเที่ยว

การคมนาคมติดต่อได้ทั้งทางรถไฟ ทางรถยนต์ และการคมนาคมทางน้ำ

การหัตถกรรม

ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา เช่น กระจ่างกรงแมว ตะกร้า ถาดใส่ชองที่ อำเภอตอนเจดีย์
อำเภอสองพี่น้อง อำเภอเมือง

ผลิตภัณฑ์ไม้กวาดใยมะพร้าว ที่ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า

จักสานหวาย เช่น ตะกร้าหวาย ตะกร้อหวาย กระจ่าง กระจาด ฯลฯ ที่อำเภอเดิม-
บางนางบวช อำเภออู่ทอง

การทอผ้าพื้นเมือง ที่อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภออู่ทอง

การทอเสื่อกก ที่อำเภอตอนเจดีย์ อำเภอสองพี่น้อง

การเจียรไนพลอย ที่อำเภออู่ทอง อำเภอบางปลาม้า

ผลิตภัณฑ์จากทองเหลืองเป็น รูปสัตว์ ของข้าวสวย ที่ระลัก รูปสัญลักษณ์ของชนชาติต่างๆ
ที่อำเภออู่ทอง อำเภอตอนเจดีย์

แหล่งท่องเที่ยว ที่สำคัญ และมีชื่อเสียง ได้แก่ วัดป่าเลไลยก์ วัดไผ่โรงวัว อุทยาน-
มัจฉาวัตพระลอย อนุสรณ์ตอนเจดีย์ สวนภัทรมหาราชินี(หอชมเมืองสุพรรณบุรี)

สินค้าพื้นเมือง ที่สร้างชื่อเสียงให้กับสุพรรณบุรี เช่น

- ขนมสาส์ที่ตลาดอำเภอบางปลาม้า ที่ตลาดเมืองสุพรรณบุรี

- แห้วจินตและที่บรรจุกระป๋อง กระจ่าง ลูกตาลในน้ำเชื่อม ผลิตภัณฑ์ว่านทางจระเข้

ที่อำเภอศรีประจันต์และ อำเภอตอนเจดีย์

- เครื่องเคลือบดินเผาและเครื่องเบญจรงค์ ที่ตำบลโพธิ์พระยา อำเภอเมือง

- ปลาหมึก ที่อำเภอสองพี่น้อง

ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ชาวจังหวัดสุพรรณบุรีนับถือและเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งจะเห็นได้ว่ามีวัดอยู่มากมาย ดังนั้นประเพณีต่าง ๆ จึงล้วนเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและงานมงคลอื่น ๆ อาทิ พิธีทำบุญสงกรานต์ การทำบุญในวันออกพรรษา พิธีเวียนเทียน ทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีบวช โกนจุก แต่งงาน และการขึ้นบ้านใหม่

เนื่องจากจังหวัดสุพรรณบุรีมีประชากรที่มีเชื้อสายลาว (เวียง, โข่ง, พวน) ฉะนั้นนอกเหนือจากประเพณีทำบุญทางพุทธศาสนาแบบไทยแล้วในท้องถิ่นบางแห่งยังมีประเพณีลาวเช่น การทำบุญข้าวสาก (สารทลาว) การทำบุญข้าวจี การทำบุญค้ำฟ้า การทำบุญพระเวส หรือที่เรียกว่า เทศน์มหาชาติ พิธีสู้ขวัญในงานบวชนาค พิธีกินตอง (แต่งงาน) พิธีแต่งงาน (สะเดาะเคราะห์) และพิธีเส้นเรื่อง ประเพณีการละเล่น การดนตรี เกี่ยวกับทางน้ำ เช่น เพลงเรือ เพลงอีแซว ลำตัด เพลงฉ่อย เพลงพวงมาลัย เพลงปรบไก่ ที่หมู่บ้านในตำบลพลับพลาไชย บ้านโข่ง บ้านดอนคา อำเภออู่ทอง อำเภอบางปลาม้า อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอสองพี่น้อง และอำเภอศรีประจันต์

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในปัจจุบันของจังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูล สามารถจำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 5 เรื่อง แต่เนื่องจากสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละเรื่องมีลักษณะและขอบเขตกว้างขวางมาก ผู้วิจัยจึงสรุปสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละเรื่องที่เห็นว่าน่าจะนำไปสู่การจัดกิจกรรมเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร สำหรับโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษาได้โดยระบุงิจกรรมของภูมิปัญญาชาวบ้าน บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านและสถานที่หรือแหล่งของภูมิปัญญาชาวบ้านในภาพรวมได้ดังนี้

ในเรื่องของคติ ความคิด ความเชื่อ

สภาพของภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติ และยึดถือ สืบทอดกันมา เพื่อการดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น อาทิ

1. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีทำบุญตักบาตร ในวันสำคัญต่าง ๆ พิธีฝังเทศน์-มหาชาติ การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม
2. ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ พิธีสู้ขวัญต่าง ๆ
3. ความเชื่อแบบผี ได้แก่ การบวงสรวงต่าง ๆ พิธีแต่งงาน ทำขวัญข้าว
4. ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์และผู้นำศาสนาต่าง ๆ

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำศาสนาต่าง ๆ หมอผี หรือหมอทรง ซึ่งมีอยู่ในแต่ละหมู่บ้านของจังหวัดสุพรรณบุรี

ในเรื่องของศิลปะ

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องของศิลปะนี้ ได้แก่

1. ศิลปะการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การละเล่นเพลงพื้นบ้าน เพลงเรือ ลำตัด เพลงอี่แซว เพลงฉ่อย เพลงปรบไก่ เพลงขอทาน เพลงพวงมาลัย
2. ศิลปะการร้องเพลง ได้แก่ การร้องเพลงลูกทุ่ง
3. ศิลปะการวาดภาพหรือจิตรกรรม ได้แก่ การวาดภาพสีเขียนตามฝาผนัง
4. ศิลปะดนตรีไทย ได้แก่ อังกะลุง ระนาด ซอ กลอง ฉิ่ง ฉาบ ปี่ ซลู่
5. ศิลปะโบราณสถาน โบราณวัตถุ ได้แก่ พระเครื่อง วัด เจดีย์
6. ศิลปะดนตรีไทยพื้นบ้าน ได้แก่ แตรวง ปี่พาทย์

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในเรื่องนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส นักดนตรีพื้นบ้าน พ่อเพลง แม่เพลงพื้นบ้าน ศิลปินพื้นบ้าน

ในเรื่องของวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องขนบธรรมเนียมและประเพณี ได้แก่ ทำบุญข้าวสาก (สารทลาว) ทำบุญข้าวจี่ ทำบุญค้ำฟ้าทำบุญพระเวส (เทศน์มหาชาติ) ทำบุญวันปีใหม่ ทำบุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา พิธีเส้นเวียน พิธีตาดตง และพิธีเส้นแก้เคราะห์

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญากลุ่มนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำในหมู่บ้าน เป็นต้น ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้มีการปฏิบัติกันอยู่เกือบทั่วไปในจังหวัดสุพรรณบุรี

ในเรื่องของการประกอบอาชีพของท้องถิ่น

สภาพภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องนี้จากการศึกษาพบว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องของศิลปะ และขนบธรรมเนียม ประเพณี คือ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากชาวบ้านได้นำมาประกอบอาชีพผู้วิจัยจึงได้จัดไว้ในเรื่องของการประกอบอาชีพดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าไหม ทอผ้าขาวม้า
2. การสาน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์จากผักตบชวาเช่น กระจเป้า กรงแมว ตะกร้าถาดใส่ของ
3. การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดโยมะพร้าว

4. การจักสานหวาย ได้แก่ ตะกร้าหวาย ตะกร้อหวาย กระเป๋า กระจาด
5. การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อผือ ทอจวนรองอาหาร ทอกล่องใส่กระดาษ
6. การทำเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อิฐแดง เครื่องเบญจรงค์ (ภาชนะเขียนสี) เครื่องเคลือบ (จาน, ชาม, ถ้วย)

7. การเกษตร ได้แก่ การทำนาห้าว การทำไร่อ้อย การทำนา ทำสวน และการทำเกษตรแบบผสมผสาน การเลี้ยงสัตว์ (กึ่ง, ปลา, โค ฯลฯ)

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างชาวบ้าน ช่างฝีมือชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน ผู้นำในชุมชน พระสงฆ์ พบว่ามีกระจายไปตามแหล่งภูมิปัญญาในแต่ละถิ่นของจังหวัดสุพรรณบุรี

ในเรื่องเกี่ยวกับแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่อง จากการศึกษาเอกสาร และสอบถามเท่าที่พบมีดังนี้

1. เทคโนโลยีการหล่อโลหะทองเหลือง คือ การหล่อโลหะรูปสัตว์ ของชำร่วย ของที่ระลึก สัญลักษณ์ของชนชาติต่าง ๆ ฯลฯ
2. การทำขนมสาละ คือ ขนมที่มีชื่อเสียงของสุพรรณบุรี ที่ตลาดบางปลาหมอและที่ตลาดเมืองสุพรรณบุรี
3. การทำปลาหมึก ปลาร้า

ตัวอย่างบุคคล ที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่โดดเด่นที่นับถือว่าเป็น ปราชญ์ชาวบ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน ช่างฝีมือชาวบ้าน และศิลปินชาวบ้าน ดังนี้ (ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดสุพรรณบุรี, ม.ป.ป.)

อาจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทยและด้านอักษรศาสตร์ ได้รับการเชิดชูเกียรติให้เป็นราชบัณฑิตประเภททิวจิตรศิลป์ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษา 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ 4 คนแรก เมื่อ พ.ศ. 2528 นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2529 ศิลปินซีไรต์ พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เป็นศิลปินวิทยาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย ผลงานทางด้านอักษรศาสตร์ได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีวิจัยสูง งานประพันธ์มีมาก เช่น ภาพยนตร์ไม้กล่อมพระเศวตสุรคชาธาร ลิลิตอิหฺรวัน

ราชธรรม ซึ่งใช้ในการประกอบการอ่านของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นผู้เขียนคำอธิบายเกี่ยวข้องกับดนตรีไทย ในสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและเขียนตำราไว้มากมาย ทางดุริยางคศาสตร์ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี แรกงานทั้งด้านฝีมือและหลักวิชา เป็นคนตีฆ้องคนแรกในวงมโหรีหลวง บรรเลงปี่พาทย์และแต่งทางเดี่ยวได้ดีทั้ง ระนาด ฆ้องใหญ่ ฆ้องเล็กและทุ้ม เป็นผู้ขับทุ้มที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก ตั้งแต่รัชการที่ 6 เป็นต้นมา ท่านแต่งเพลงไทยประเภทต่างๆ ไปได้ประมาณ 200 เพลงและผลงานการแต่งตำราดุริยางคศาสตร์ให้ชนรุ่นหลัง ได้ศึกษาจนถึงปัจจุบัน

นายสุเทพ โชคสกุล เป็นศึกษานิเทศก์ที่มีผลงานดีเด่นมาก โดยเฉพาะการเป็นผู้นำการสอนหนังสือด้วยเพลงเป็นคนแรกของประเทศไทย ประสบความสำเร็จในการอัดแผ่นเสียงจำหน่ายถึงประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับการยกย่องว่าเป็น "ราชาเพลงประกอบการเรียน" ได้รับโล่เพลงเกียรติยศในงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดโดยกระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ. 2532 มีผลงานการแต่งเพลงประกอบการศึกษาไว้มากมายเช่น เพลงความเกรงใจ เพลงงานสิ่งใด เพลงตรงต่อเวลา นอกจากนี้ยังแต่งเพลงชีวิตครูให้คำณ สัมปยุตตมานนท์ ร้องและประสบผลสำเร็จมาก เพลงซึ่งเป็นเพลงอมตะจนทุกวันนี้ คือเพลงแม่พิมพ์ของชาติ

นายสนธิ บัวทอง เป็นผู้ที่มีความสามารถทางดนตรีมาก มีความชำนาญทางเครื่องเป่าทุกประเภท เป็นผู้ริเริ่มจัดงานไหว้ครูอย่างยิ่งใหญ่เป็นครั้งแรกชื่องานว่า "มหกรรมศิลปสุพรรณบุรี" เมื่อปี พ.ศ. 2520 ได้รับเกียรติอย่างสูงถึง 3 ครั้งด้วยกันคือ ครั้งแรกได้รับพระราชทานเงินขวัญถุงจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครั้งที่สองได้รับพระราชวโรกาสให้ถ่ายรูปกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครั้งที่สาม ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ผลงานเป็นผู้ส่งสอนศิษย์เรื่องดนตรี ตั้งวงปี่พาทย์ไทย-มอญเป็นของตนเองเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายทั้งในจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดใกล้เคียง

ขวัญจิต ศรีประจันต์ หรือ นางเกลียว เสรีจกิจ ศิลปินเพลงพื้นบ้านได้รับการขนานนามว่า "ราชินีเพลงอีแซว" เป็นศิลปินที่มีความชำนาญในเรื่องการร้องเพลงน้อยและเพลงอีแซวจนมีชื่อเสียงและตั้งวงดนตรีของตนเอง มีลูกวงมากมาย ได้รับเกียรติอันสูงส่งในการแสดงเพลงพื้นบ้าน เพลงน้อยและเพลงอีแซว ต่อหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ่อไสว วงษ์งาม ศิลปินพื้นบ้านสาขาเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ได้รับจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2525 ผลงานเป็นพ่อเพลง มีลูกศิษย์เกือบ 10 รุ่น นับจำนวนเป็นร้อยๆ คน ในจำนวนนี้ ขวัญจิต ศรีประจันต์ เป็นศิษย์รุ่นที่ 2

แม่บัวผัน วงษ์งาม ศิลปินแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2533 สาขาเพลงพื้นบ้าน เป็นแม่เพลงคู่กับพ่อไสว วงษ์งาม มีความสามารถในการเล่นเพลงน้อย เพลงอีแซว ฝีมือในการเล่นเพลงอีแซวจัดอยู่ในชั้นปรมาจารย์ท่านหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีความสามารถเล่นเพลงพื้นบ้านได้อีก 80 กว่าชนิด

แม่เหม อินทร์สวาท แม่เพลงคนดังของจังหวัดสุพรรณบุรีท่านหนึ่ง มีความสามารถในการร้องเพลงทรงเครื่อง เพลงปรบไก่ ซึ่งเป็นเพลงที่ร้องยาก คนส่วนมากไม่ค่อยรู้จัก เป็นเพลงที่มีคุณค่าหาฟังได้ยากมาก ในปัจจุบันได้รับการเชิดชูเกียรติในงานวันเชิดชูเกียรติ วันศิลปินพื้นบ้าน สาขาเพลงพื้นบ้านภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. 2525 นอกจากศิลปินพื้นบ้านที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังมีศิลปินอีกหลายท่านที่มีผลงานทางการร้องเพลงพื้นบ้านของจังหวัดสุพรรณบุรี เช่น พ่อกว้าง รุ่งเรือง นักเพลงน้อยชาวอำเภอบางปลาม้า นายกร้าย จันทรแดง นักเพลงที่มีปฏิภาณมารการ้องเพลงน้อย เพลงระบำ และเพลงขอทานได้ดี บ้านอยู่อำเภอศรีประจันต์ ยายหงวน เคยเป็นครูของแม่บัวผัน เป็นคนเสียงเล็ก ฟังวังเวงดีมาก นายลอย บ้านอยู่อำเภอศรีประจันต์ เล่นเพลงอีแซว และยังมีคณะของตนเองอยู่

ครูบัว แสงจันทร์ เป็นหัวหน้าวงปี่พาทย์บัวใหญ่ มีความชำนาญดนตรีไทยในด้านปี่พาทย์ โดยเฉพาะเครื่องตีสามารถบอกทางเดี่ยวได้ทุกเครื่องมือเคยได้รับเชิญไปบรรเลงฆ้องเล็กในงานแสดงดนตรีไทย พรรณา ครั้งที่ 3 ณ โรงละครแห่งชาติ

นายจรัส เพชรยวง มีความชำนาญเป็นครูสอนดนตรีไทย เป็นดนตรีวงปี่พาทย์มอญ ให้กับกองทัพอากาศ ได้รับครอบครัวประสาทจากครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ให้เป็นผู้อ่านโองการไหว้ครู ผลงานเพลงที่แต่ง เช่น เพลงเลือดสุพรรณ (เถา) จินเห็นท้าว มณฑาสวรรค์ เพลงที่แพร่หลายที่สุด คือ เพลงสารภีทางมอญ ในสุพรรณบุรีใช้บรรเลงในชุดเพลงมอญทุกวันนี้

สุรพล สมบัติเจริญ นักร้องเพลงลูกทุ่งผู้ที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในเมืองไทยจนได้รับการขนานนามให้เป็น "ราชาเพลงลูกทุ่งของเมืองไทย" นอกจากนี้ยังมีนักร้องลูกทุ่งที่เป็นศิลปินในกลุ่มเดียวกัน เช่น ศรเพชร ศรสุพรรณ เจ้าของรางวัลเส้าอากาศทองคำปี 2518 เมืองมนต์สมบัติเจริญเจ้าของเพลงอุ้มลูกตามเมื่อย เสรี รุ่งสว่าง ต้า แดนสุพรรณ ได้รับเป็นนักร้องกิตติมศักดิ์ และได้รับการลงคะแนนเสียงจากสหรัฐอเมริกาให้เป็นนักร้องที่มีเสียงเป็นลูกทุ่งจริง ๆ เจ้าของรางวัลชนะเลิศในการประกวดวงดนตรีลูกทุ่ง น้องใหม่ทางไทยทีวีสีช่อง 3 คือ ก้าน แก้วสุพรรณ เจ้าของเสียงเพลงน้ำตาลกันแก้ว โสนน้อยเรือนงาม และไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นนักร้องและนักแต่งเพลงฝีมือเยี่ยมคนหนึ่ง เป็นผู้ร้องเพลงน้อยคู่กับ ชวัญจิต ศรีประจันต์ ในชุด

แนะนำจังหวัดสุพรรณบุรี พุ่มพวง ดวงจันทร์ นักร้องลูกทุ่งสตรี ของจังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับการขนานนามให้เป็น "ราชินีเพลงลูกทุ่งหญิง" นอกจากนี้ สายัณห์ สัญญา เจ้าของรางวัลนักร้องดีเด่นเสาศาภาศทองคำ สสส. พ.ศ. 2521 ผลงานที่สร้างชื่อเสียง คือ เพลงลูกสาวผู้การ

นอกจากนี้ยังมีนักร้องเพลงแนวชีวิตเจ้าของวงคาราบาวได้แก่ นายยืนยง โอภากุลหรือแอ๊ด คาราบาว ศิลปินเดี่ยวที่มีผลงานของตนเอง ในด้านช่วยเหลือสังคมและช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเต็มที่

นายเทศ กุลเกต ศิลปินสาขาจิตรกรรม มีฝีมือในการเขียนจิตรกรรมฝาผนังผลงานที่ปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ คือ ภาพวาดที่วัดประตูลำธาร ภาพวาดที่วัดหน้าพราสาทกูร

นายจำรัส ศรีวีเชียร ศิลปินสาขาวรรณกรรม (ผู้แต่งเนื้อร้อง) เป็นผู้แต่งเพลงให้กับ รุ่งเพชร แหลมสิงห์ จนมีชื่อเสียงโด่งดัง

นายชิต บุรทัต นามสกุล เต็ม ชวางกูร ศิลปินสาขาวรรณกรรม (เขียนร้อยแก้ว, ร้อยกรอง) มีผลงานมากมายหลายประเภท เช่น ประเภทชาดก สามัคคีคำฉันท์ซึ่งกรมวิชาการได้บรรจุให้เป็นแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประเภทสุคดี ได้แก่ ภาพยนตร์เฉลิมพระเกียรติงานพระเมรุทอง ท้องสนามหลวง ประเภทคดีคำสอน ได้แก่ ตูทองของปราชญ์ประเภทชมธรรมชาติ ได้แก่ อุปมาธรรมชาติ ยังมีกวีนิพนธ์จัดกระจายอยู่ทั่วไปอีกมากมาย จนได้รับฉายาว่า "กวีแก้วผู้ยากไร้"

นายถาวร ลิกขโกศล ศิลปินสาขาวรรณกรรม (เขียนและแปลเรื่อง) เขียนเรื่องครุภาษาไทยในรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ครุสภาได้พิมพ์รวบรวมในหนังสือ "ครุไทย 200 ปี" แปลหนังสือจีนเป็นภาษาไทย เรื่อง แลหลังแดนมังกร และยังได้รับเชิญไปบรรยายตามสถานศึกษาต่าง ๆ ในระดับวิทยาลัย มหาวิทยาลัยในยามว่างอีกด้วย

นางนันทวรรณ หาญทรงค์ (นันทวรรณ เวชปาน) ศิลปินสาขาวรรณกรรม (เขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง) มีผลงานประเภทร้อยกรอง ลงพิมพ์ในวารสารและนิตยสารต่าง ๆ เช่น ชัยพฤกษ์ มิตรครุ สตรีสาร เติลนิวิล์ ได้รับรางวัลชนะเลิศการแข่งขันกลอนสด ทีมอำเภอบางปลาม้า จากสมาคมชาวสุพรรณ

นายมนัส โอภากุล ศิลปินสาขาโบราณสถาน และ โบราณคดี สาขาศรีวิทยาคศิลป์เป็นผู้ที่รวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์และสามารถให้ความรู้แก่ผู้สนใจทั่วไปทั้ง โบราณสถาน โบราณคดีของจังหวัดสุพรรณบุรี ด้านศรีวิทยาคศิลป์ ได้เป็นต้นกำเนิดที่ริเริ่มสร้างสรรค์ เกิดวงดนตรีสากล

ขึ้นเป็นวงแรกในจังหวัดสุพรรณบุรี จนได้รับปริญญากิตติมศักดิ์สาขาโบราณคดีจากวิทยาลัยครุภาณูจนบุรี

นางรัตนมณี คันธฐากร นามสกุลเดิม วรรณฤทธิ์ ศิลปินสาขาวรรณกรรมเจ้าของ
บทการแสดง "ยุทธหัตถีเทิดพระเกียรติ" ในงานรัฐพิธีอนุสรณ์ดอนเจดีย์ และเป็นผู้กำกับการแสดง
ผลงานด้านงานเขียน เช่น เรื่องยะมะรัชโช บ้านเกิดมหาอำมาตย์นายกเจ้าพระยายมราช
จังหวัดสุพรรณบุรี ศิลปกรรมในเมืองสุพรรณบุรี เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้มีหลักฐานอ้างอิง และข้อมูล
สำหรับศึกษาต่อไปเป็นประธานชมรมกวีศรีสุพรรณ 3 สมัย เป็นกวีกิตติมศักดิ์จังหวัดสุพรรณบุรีในการ
ประชุมกวีโลก

นายวานิช จรุงกิจอนันต์ ศิลปินสาขাজิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรมเจ้าของ
รางวัล นักเขียน วรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี 2527 จากผลงานรวม
เรื่องสั้น ชื่อช้อยเดียวกัน

นายศิวกานท์ ปทุมสูติ ศิลปินสาขาวรรณกรรม (เขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง) ผลงาน
ที่พิมพ์ประเภทร้อยกรอง คือ หนึ่งทรายมณี นิราศปรารภนา คลื่นซัดฝั่งทราย เพลงรักพื้นบ้าน เพื่อน
แก้วคำกาพย์ ดอกจันในดวงใจ สร้างสันติภาพ (อันดับ 1 ใน 5รางวัลซีไรต์ ปี 2532)บทกวีร่วม
สมัย คำฉันท์ เรื่อง สมเด็จพระภัทรมาหาราช และจากบทกวีโคลงสี่สุภาพ ชื่อ เอกองค์สมณเจ้า
ได้รับรางวัลถ้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จากความ
สามารถในเชิงกวี อธิการบดีวิทยาลัยครุภาณูจนบุรี ได้เสนอขอให้ "ศิวกานท์" มาเป็นอาจารย์ ที่
วิทยาลัยครุภาณูจนบุรี

ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล เป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำข่าวสารมากและสามารถใน
การเปลี่ยนแปลงค่านิยมให้ประชาชนที่ไม่ชอบดูข่าวทางโทรทัศน์กลับมาสนใจข่าวมากขึ้น ผลงาน
ทางด้านการผลิตและดำเนินรายการต่าง ๆ ทางโทรทัศน์ เจ้าของบริษัทแบชีฟิค อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิ
เคชั่นและบริษัท อี.เอ็ม.นิวส์

สรุปได้ว่า สภาพภูมิปัญญาชาวบ้านของจังหวัดสุพรรณบุรีจะมีลักษณะโดดเด่นอยู่มากซึ่ง
สมควรที่คนรุ่นหลังจะได้นำมาศึกษา เพื่ออนุรักษ์และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตให้
สอดคล้องกับสภาพในปัจจุบัน โดยวิธีการในการศึกษานั้นในส่วนหนึ่ง โรงเรียนประถมศึกษา น่าจะมี
บทบาทในการดำเนินการจัดการศึกษาให้เด็กได้เรียนรู้

แนวคิดและหลักการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร

ได้มีนักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางการศึกษาและจากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้จัดการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้เสนอแนะแนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า ในการสอนอาชีพให้แก่นักเรียนถ้าเราสามารถเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการและหลักการปฏิบัติต่าง ๆ ของปราชญ์ชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนของนักเรียนก็จะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองของนักเรียน การแก้ปัญหาชุมชนและอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตของนักเรียนอย่างแท้จริง โดยได้กำหนดแนวทางให้ โรงเรียนดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1. สำรวจ ค้นหาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านและคัดเลือกส่วนที่สามารถนำมาใช้เป็นเนื้อหาจัดการเรียนการสอนหรือใช้ตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นวิทยากร
2. ติดต่อวิทยากรเพื่อขอความสนับสนุน
3. กำหนดแผนปฏิบัติงาน ปฏิทินการทำงาน ค่าตอบแทนที่จะให้แก่วิทยากร จัดทำข้อตกลงหรือระเบียบการปฏิบัติที่ชัดเจนร่วมกับวิทยากร
4. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามข้อตกลงในข้อ 3 โดยใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านทั้งในรูปแบบการสอนในชั้นเรียนหรือส่งนักเรียน ไปฝึกปฏิบัติงานกับปราชญ์ชาวบ้าน
5. ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงาน
6. เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ประกาศเกียรติคุณปราชญ์ชาวบ้านที่สนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี

วิชัย ตันศิริ (2532) ได้กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านเพื่อการศึกษา ในการบรรยายพิเศษเนื่องในพิธีเปิดการประชุมโครงการผลิตสื่อพื้นบ้านเพื่อการศึกษาของ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2532 (จากหนังสือรวมบทความการศึกษานอกโรงเรียนของหน่วยศึกษานิเทศกรรม การศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2532) ไว้ดังนี้

สังคมไทยในสมัยก่อนที่จะมีหนังสือเรียนนั้นจะทำการสอนลูกหลาน โดยการใช้อุปกรณ์บ้าน เช่น สื่อประเพณีที่มีอยู่ในนิทาน คำสอนของพระ ซึ่งอยู่ในประเพณีที่ต้องปฏิบัติ ประเพณีการอยู่ไฟ การเทก่ล่อมลูก สื่อต่าง ๆ เหล่านี้จะแฝงค่านิยมต่าง ๆ เอาไว้ และในการจัดการศึกษาที่ดั่งนั้น จะต้องเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับระบบพื้นฐาน โครงการ เดซีไลฟ์ ก็ใช้วิธีการนี้ โดยใช้ชุมชนเป็นหลักให้ เขาร่วมมือกันคิดหาปัญหาของชุมชนและแนวทางแก้ไข โดยใช้ข้อมูลพื้นฐาน ของเขาเองเป็นพื้นฐานของการศึกษาเรียกว่า Indigenous Learning System บางที่เรียกว่า นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีวิธีดำเนิน 2 วิธี คือ

1. นำวิธีการ เช่น เอนิทานมาเป็นสื่อ
2. นำความรู้พื้นฐานของประชาชนมาเป็นพื้นฐานการศึกษา

เอนก นาตะบุตร ได้บรรยายเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการเรียนการสอน ณ ห้องประชุมภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2534 (จากเอกสารสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรสแสงต่อการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ได้เสนอแนวทางไว้ ดังนี้

แนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดโปรแกรมการเรียนการสอนและพัฒนา หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 กลุ่ม คือ

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ ความคิด ความสามารถในการสังเคราะห์ หรือที่เรียกว่า "ปัญญาชนชาวบ้าน"
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่รอบรู้ และรอบในหลักการสามารถให้ข้อคิดเห็นกับชาวบ้าน ได้หรือที่เรียกว่า "ปราชญ์ชาวบ้าน"

ในการศึกษาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านจะต้องเลือกดูว่าจะเรียนรู้เรื่องอะไรและ จะเอาไปใช้อย่างไร และจะต้องหาองค์ประกอบเข้ามาใช้ให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมใน ระดับการเรียน เช่น วิชาศีลธรรม อาจให้เด็กไปวัดมากขึ้น หรือให้พระมาโรงเรียนมากขึ้น วิชา เกษตรให้เด็กทำแปลง เกษตรจริงแล้วโยงกับพ่อแม่ทำ หรือโยงกับวิทยากรที่เป็นพ่อแม่เด็กที่รู้ เรื่องเกษตรจริง ซึ่งสามารถทำในระดับการเรียนการสอน

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ที่ควรจะคำนึงถึงความรู้ ความสามารถของภูมิปัญญา นำมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และงานของภูมิปัญญา และบางครั้ง การสื่อสารในด้านภาษานั้นก็เป็นปัญหาในการถ่ายทอดของวิทยากร จึงควรพิจารณาถึงภาษาที่ภูมิปัญญาที่มีความถนัดเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด

จากการสัมมนาของนิสิต ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการประถมศึกษาได้อย่างไร" ได้สรุปวิธีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ดังนี้

1. กำหนดนโยบาย และแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน ที่มีต่อการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น การทำแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลา กำหนดงบประมาณ บุคลากรและสถานที่ที่จะดำเนินงาน
2. การปรับหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้ รวมทั้งมีแนวทางประเมินผลที่ชัดเจน และต้องคำนึงถึงการนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน
3. การจัดเวลาสำหรับวิทยากรที่จะมาให้ความรู้ และเวลาของโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องกัน
4. การนำภูมิปัญญามาใช้ต้องคำนึงถึงสภาพท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น
5. การสำรวจความต้องการของผู้เรียน เพื่อจะนำภูมิปัญญา มาใช้ให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน และจะได้จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย และระดับความสามารถของผู้เรียน
6. การสำรวจแหล่งข้อมูล ทั้งที่เป็นตัววิทยากร และสื่อ/อุปกรณ์ที่จะนำมาใช้
7. การสำรวจถึงความพร้อมของสถานที่ที่จะใช้ในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของภูมิปัญญานั้น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นในโรงเรียนหรือสถานที่ประกอบอาชีพในชุมชนก็ได้

จากแนวคิดและหลักการ ในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร ของนักการศึกษาและหน่วยงาน พอสรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนควรเป็นผู้คัดเลือกกิจกรรม หรือเนื้อหาสาระของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เรียนและผู้เรียนไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร

2. โรงเรียนควรเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ หรือที่เรียกว่า "ปัญญาชนชาวบ้าน" และภูมิปัญญาชาวบ้านที่รอบรู้ และรอบรู้รอบในหลักการ สามารถให้ข้อคิดเห็นกับชาวบ้านได้ หรือที่เรียกว่า "ปราชญ์ชาวบ้าน"

ทั้งนี้ ในการดำเนินการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอน ควรดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. สำรวจ ค้นคว้า และศึกษาหาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ
2. จัดทำข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นของ โรงเรียน
3. กำหนดแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน เช่น การวางแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลา งบประมาณ บุคลากรและสถานที่ที่จะดำเนินงาน
4. ติดต่อประสานงาน เพื่อขอความสนับสนุนกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
5. ปรับหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ เช่น จัดทำแผนการสอน การวัดและประเมินผล การจัดคาบเวลาเรียน
6. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งในรูปแบบของการสอนในชั้นเรียน และ/หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และ/หรือโดยการถ่ายทอดความรู้จากเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านครูผู้สอน
7. ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงาน และประเมินผลการปฏิบัติงาน
8. จัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติ เจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี เช่น ประกาศเกียรติคุณ มอบใบประกาศเกียรติคุณ

ดังนั้น การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการและวางแผนดำเนินงานไว้อย่างเหมาะสม มีการสำรวจข้อมูลสภาพของภูมิปัญญาและสภาพความต้องการของท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงหลักการและกิจกรรมของโรงเรียนกับ ภูมิปัญญาชาวบ้านให้สอดคล้องและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา นั้นมีน้อย จากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะมีผู้วิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาในหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของครูในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น และการศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ของหน่วยงาน ดังจะได้นำเสนอโดยสังเขปดังต่อไปนี้

อังกุล สมคะเนย์ (2535) ได้วิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี โดยส่งแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างไปยังศึกษานิเทศก์ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด/อำเภอและกิ่งอำเภอ 25 คน ผู้บริหารโรงเรียน 308 คน ครูวิชาการโรงเรียน 308 คน ผลการวิจัยพบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียนเห็นด้วยและได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้พัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอไม่ได้รับการสนับสนุนในดำเนินนโยบายและการนิเทศติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตร

สมพิศ วงษ์แหยม (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการส่งแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างไปยังศึกษานิเทศก์จังหวัดและอำเภอที่ทำหน้าที่หัวหน้างานพัฒนางานวิชาการผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าครูวิชาการโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า มีการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหา การจัดทำเนื้อหา/รายวิชาใหม่ การ

พัฒนาสื่อการเรียนการสอนและในการการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริมในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพเป็นการดำเนินการที่มากที่สุด โดยนำทรัพยากรท้องถิ่นที่เป็นทรัพยากรบุคคลมาใช้เป็นส่วนใหญ่ และพบว่าทรัพยากรในด้านบุคคลเป็นปัญหาในเรื่อง ไม่มีเวลาว่างพอ

อุตสาห์ พาสกุล (2532) ได้ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของครูประถมศึกษาเกี่ยวกับการปรับหลักสูตรประถมศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ในจังหวัดขอนแก่น โดยการส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอนจำนวน 385 คน และสัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์อำเภอที่ทำหน้าที่คณะกรรมการปรับหลักสูตรจำนวน 12 คน ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีบทบาทน้อยมากในการมีส่วนร่วมในการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เนื่องจากสาเหตุที่ครูและศึกษานิเทศก์มีภารกิจมากเกินไป เมื่อจำแนกตามรายกลุ่มประสบการณ์ ในการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นพบว่า กลุ่มทักษะ(ภาษาไทย) เนื้อหานำมาปรับหลักสูตรได้ในระดับน้อยมากเช่นเดียวกับกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต แต่มีบางเรื่องที่ปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ดีมาก คือ เรื่องการทำควมสะอาดร่างกาย ในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เนื้อหาบางส่วนปรับได้ดี ในขณะที่เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ในกลุ่มประสบการณ์พิเศษด้านอาชีพ ในท้องถิ่นปรับได้ในระดับดีมากนอกจากนี้ยังพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับหลักสูตร เอกสารประกอบหลักสูตรไม่เพียงพอและขาดแหล่งบริการทางวิชาการ

เพ็ญจันทร์ ธนาวิภาส (2536) ได้ทำวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาของการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดกรมสามัญศึกษา โดยใช้แบบสอบถามผู้บริหารและหัวหน้ากลุ่ม/หมวดวิชา จากการวิจัยพบว่า ด้านการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โรงเรียนส่วนใหญ่มีการสนับสนุนส่งเสริม โดยการกำหนดนโยบาย จัดเตรียมบุคลากร จัดเตรียมสถานที่ จัดเตรียมงบประมาณ จัดทำข้อมูลพื้นฐาน มีการประชาสัมพันธ์ จัดหาวัสดุหลักสูตรและแนะนำให้ครูใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนจัดให้มีการนิเทศติดตามผลและประเมินผลการเรียนการสอน โดยหัวหน้ากลุ่ม/หมวดวิชา ปัญหาที่พบในการสนับสนุนส่งเสริมส่วนใหญ่โรงเรียนขาดความพร้อมด้านบุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณไม่เพียงพอ และครูขาดความรู้ความเข้าใจการจัดเก็บข้อมูล

วิจิตร ไชยศิลป์ (2537) ได้ทำวิจัยเรื่อง การสำรวจการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน โดยการส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 2 และ 3 จำนวน 1,186 คน ผลการวิจัยพบว่า สภาพการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ครูส่วนใหญ่มีการพัฒนาหลักสูตรในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและ กลุ่มทักษะภาษาไทย โดยการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมเสริม ปรับสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่แล้ว และจัดทำสื่อการเรียนการสอนชิ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการเป็นครูผู้สอนในระดับชั้นเดียวกัน ส่วนการ ปรับ เพิ่ม ลด รายละเอียดการจัดทำเนื้อหาวิชาชั้นใหม่ มีการดำเนินการค่อนข้างน้อยและดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มทักษะภาษาไทยและทักษะคณิตศาสตร์เท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่ได้แก่ ขาดเอกสารหรือแหล่งความรู้สำหรับให้ครูศึกษาค้นคว้า ขาดวัสดุและงบประมาณในการดำเนินงาน และครูเหล่านั้นได้เสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดหาเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นและงบประมาณเพื่อช่วยเหลือครูและโรงเรียน

ในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โรงเรียนส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนส่งเสริม และดำเนินการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ปรับหรือเพิ่มเติมเนื้อหา ปรับสื่อ จัดทำสื่อชิ้นใหม่ ทุกลักษณะมีการดำเนินการ ยกเว้นการจัดทำเนื้อหา/รายวิชาชั้นใหม่ ปัญหาส่วนใหญ่ในการดำเนินการพบว่า โรงเรียนขาดแหล่งที่ใช้ในการค้นคว้าทางวิชาการ ขาดผู้แนะนำแนวทาง ขาดเอกสารในการค้นคว้า และครูผู้สอนไม่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ซึ่งผลของการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น เป็นอย่างยิ่ง